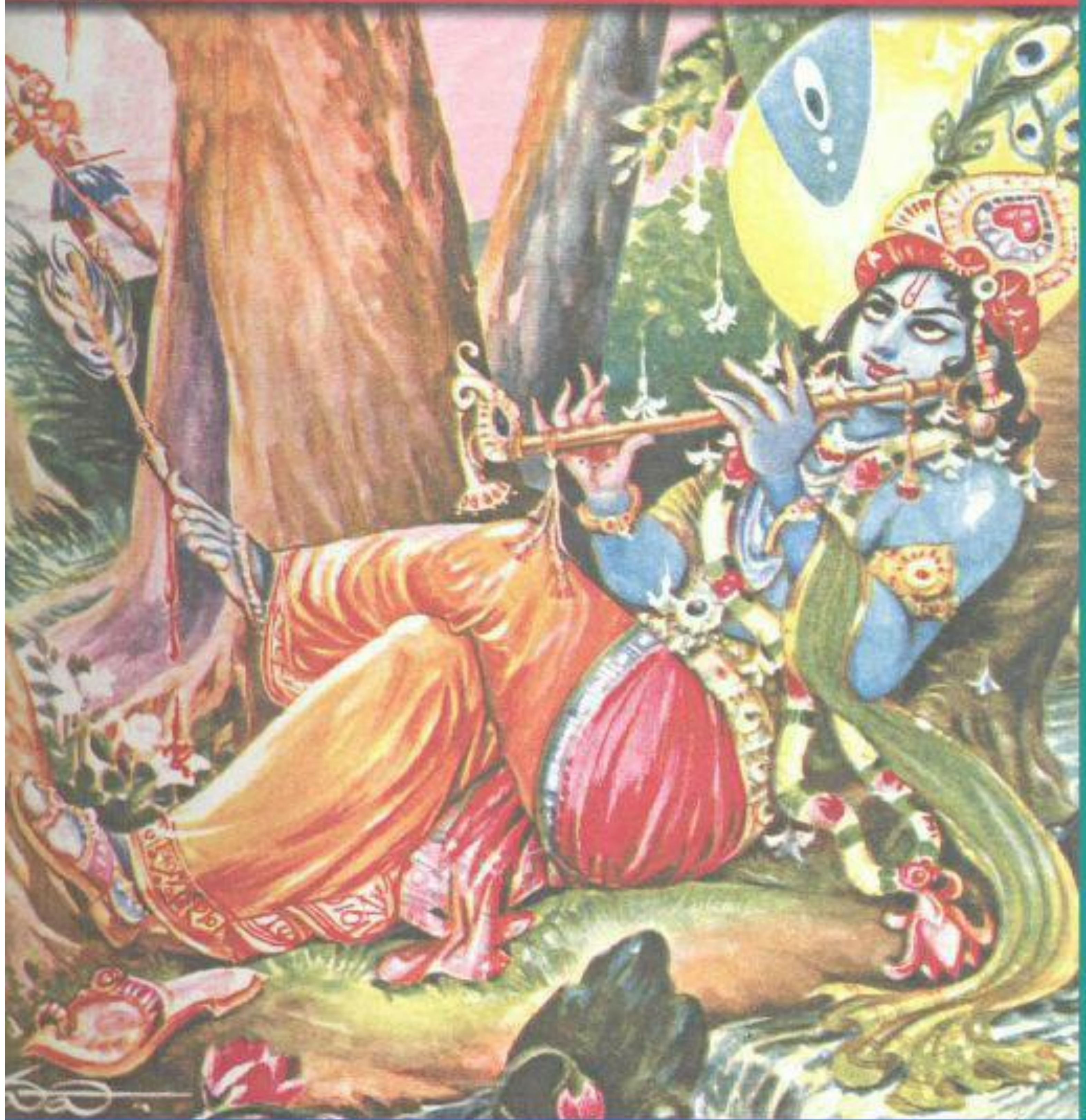
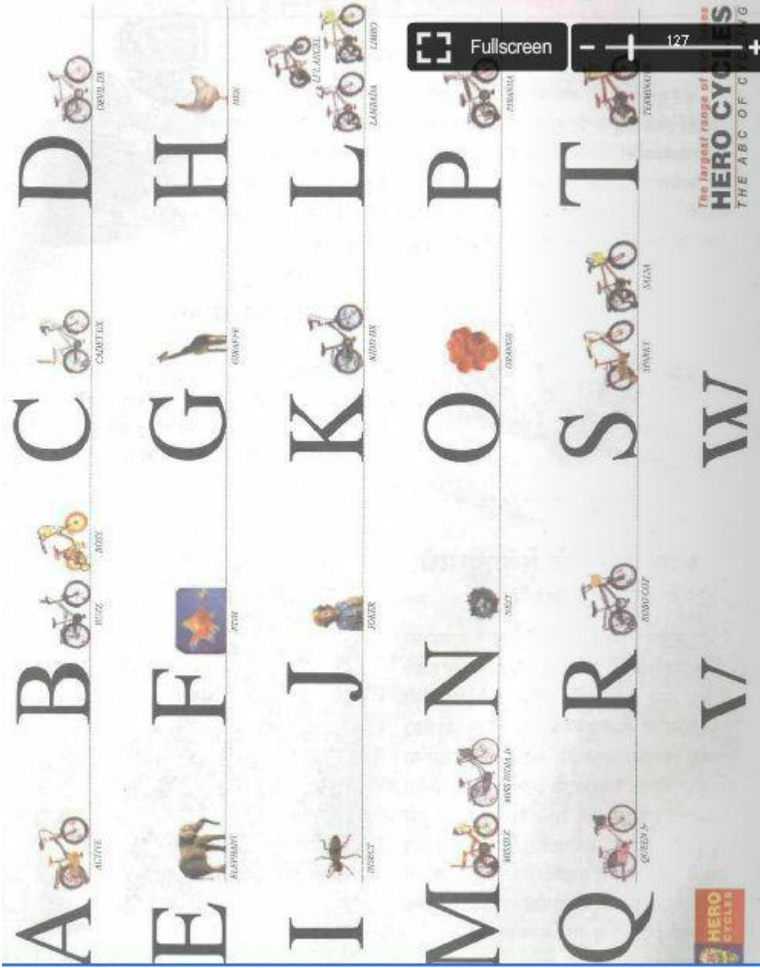
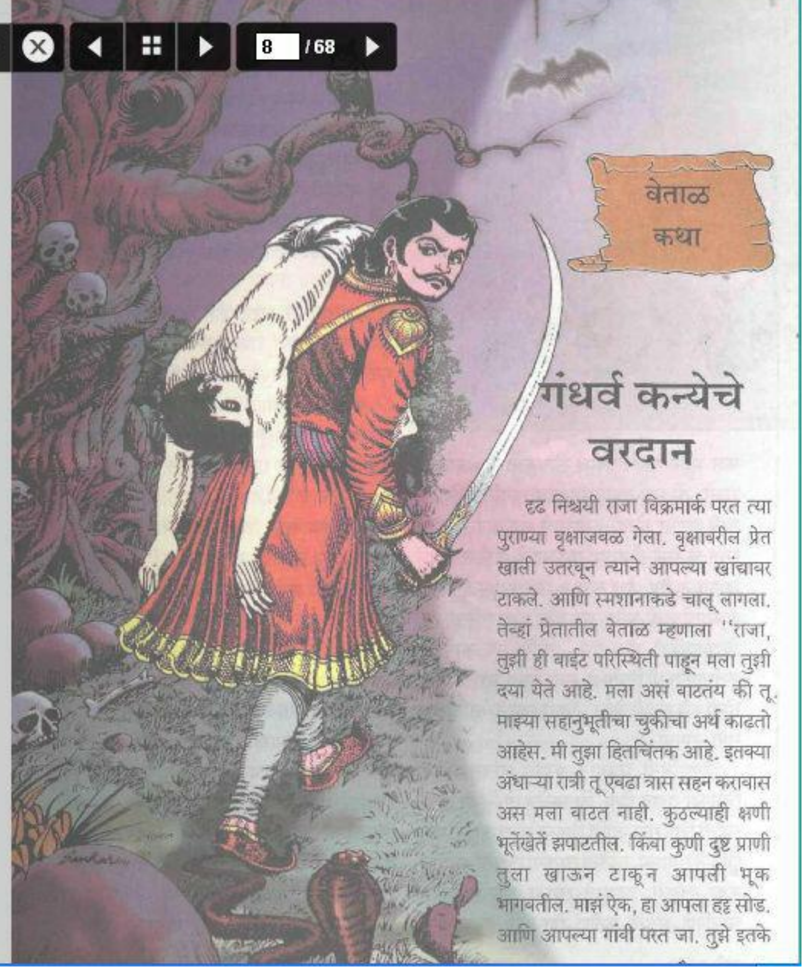
जूलै २००१ Rs. 10/-

चांदोबा

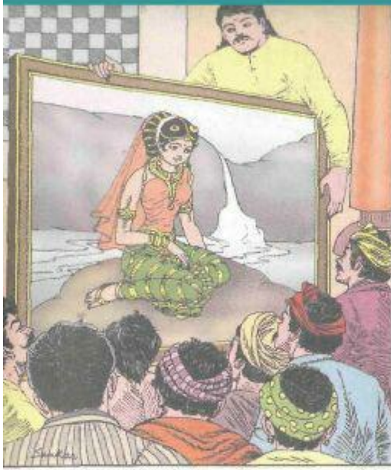

गंधर्व कन्येचे वरदान

दृढ निश्चयी राजा विक्रमार्क परत त्या पुराण्या वृक्षाजवळ गेला. वृक्षावरील प्रेत खाली उतरवून त्याने आपल्या खांद्यावर टाकले. आणि स्मशानाकडे चालू लागला. तेव्हां प्रेतातील वेताळ म्हणाला ''राजा, तुझी ही वाईट परिस्थिती पाहून मला तुझी दया येते आहे. मला असं वाटतंय की तू, माझ्या सहानुभूतीचा चुकीचा अर्थ काढतो आहेस. मी तुझा हितचिंतक आहे. इतक्या अंधाऱ्या रात्री तू एवढा त्रास सहन करावास अस मला वाटत नाही. कुठल्याही क्षणी भूतेंखेतें झपाटतील. किंवा कुणी दुष्ट प्राणी तुला खाऊन टाकून आपली भूक भागवतील. माझं ऐक, हा आपला हट्ट सोड. आणि आपल्या गांवी परत जा. तुझे इतके

कष्ट बघून मला 'प्रबोध चित्रकाराची' आठवण झाली. तो पण तुझ्यासारखाच मानसिक रोगाला बळी पडला होता. दुसऱ्याचे नुकसान न होता स्वत:चे केले होणाऱ्या कुठल्याही गोष्टीला स्वार्थ म्हणत नाहीत. हेच तत्व न समजल्यामुळे अगदी शेवटपर्यन्त तो अनेक कष्ट सहन करत राहिला. त्या चित्रकाराची गोष्ट ऐक. आणि मग आपल्या कर्तव्याविषयी निर्णय घे. मला आशा आहे की तुला थोडी तरी सुबुद्धी येईल". असे म्हणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

वैशालिनी राज्यांत प्रबोध नांवाचा एक चित्रकार रांहात होता. चित्रकलेत तो निपुण होता. त्यांची चित्रें सुंदर आणि जिवन्त वाटत असत. परंतु दुर्दैवाने सामान्य जनतेला त्याच्या चित्रांची कांहीच कदर नव्हती. त्यामुले त्याला आपला संसार चालविणे अत्यंत कठीण होत होते. कुटुंबातल्या लोकांना पोटभर खायला देणे सुद्धा मुश्किल होते.

तरी पण तो बदलायला तयार नव्हता. कांही दुसरे काम करुन पैसा मिळविण्याची त्याची तयारी नव्हती. सगळे कुटुंब त्याच्यावर अवलंबून होते. आपल्या कुटुंबाची दुर्दशा पाहून त्याला फार दु:ख होई. बायकोमुलांना उपाशी बघून त्याला चैन पडत नसे. ह्या सगळयांवर विचार करुन त्याने आपले सारे कसब पणाला लावून एक सुंदर चित्र काढायचे ठरविले.

त्याला असे वाटत होते की हे चित्र राज-कुमाराला दाखवावे, राजा नुकताच मरण पावल्या-मुळे लवकरच राजकुमार राजा बनणार होता.

थोडयाच दिवसांत त्याने आपली सारी कला पणाला लावून एका सुन्दर अद्भुत स्त्रीचे चित्र काढले. ते चित्र घेऊन तो राजधानीत गेला. राजकुमाराला भेटायचे त्याचे सर्व प्रयत्न असफल झाले. त्याला वाटले दुर्भाग्य कांही त्याची पाठ सोडायला तयार नाही. ह्यातून सुटकेचा कांही मार्ग नाही.

त्या रात्री प्रबोध एक धर्मशाळेत राहिला. तेथे राहाणाऱ्या दुसऱ्या प्रवाशांनी त्याचे चित्र पाहून त्याचे खूप कौतुक केले. पण त्यांच्या कौतुकाने त्याला जास्तच वाईट वाटले. आपल्या असहाय स्थितीचे तो मनातल्या मनांत दु:ख करीत होता.

त्या रात्री एक प्रवासी उशीरा धर्मशाळेंत आला. तो तरुण होता. रुबाबदार होता. दिसायला सुंदर होता. त्याने दुसऱ्या प्रवाशांकडून प्रबोधच्या चित्राचे कौतुक ऐकले म्हणून त्याला पण ते चित्र बघण्याची इच्छा झाली. प्रबोधने त्या तरुणाला ते चित्र दाखविले.

चित्रांतल्या त्या स्त्रीचे सौंदर्य पाहून तो क्षणभर

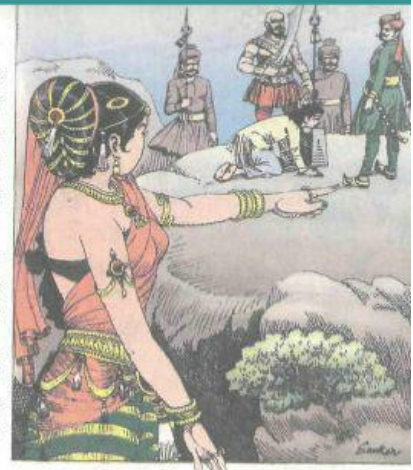
स्तब्ध झाला. मंत्रमुग्ध होऊन कांहीवेळ एकटक त्या चित्राकडे तो बघत राहिला. बोलता बोलता त्याला कळलें की प्रबोधला राजाला भेटता आले नाही. तो म्हणाला "चित्रकलेतले तुझे नैपुण्य प्रशंसनीय आहे. माझ्या बरोबर येशील तर मी तुझी राजाशी गांठ घालून देईन".

प्रबोधला आणखी काय हवे होते? तो त्या तरुणाबरोबर गेला. तो तरुण त्याला सरळ राजवाडयांत घेऊन गेला. त्याला एका दालनात बसवून तो आत गेला व राजाच्या वेषांत परत आला. प्रबोधच्या लक्षांत आले की हा तरुण दुसरे कोणी नसून स्वत: राजकुमारच आहे. प्रबोध त्याला वंदन करुन म्हणाला "माफ करा, पण धर्मशाळेंत मी आपल्याला ओळखूं शकलो नाही."

राजकुमार अभिषिक्त हंसत म्हणाला" राज्यांत काय घडामोडी चालू आहेत हे समजून घेण्यासाठी मी वेषांतर करुन फिरत असतो. कुणी माला ओळखूं नये म्हणून सामान्य माणसासारखे कपडे घालतो. आता हे तुझे चित्र! ह्यातील या सुंदरीने माझे मन मोहून टाकले आहे. तिच्याशींच मी विवाह करण्याचा निश्चय केला आहे. तू मला तिची माहिती दिलीस तर मी तुला दहा हजार मोहोरा बक्षिस देईन".

"राजकुमार हे नुसतेच रंगविलेले चित्र आहे. ही कुणी जिवन्त सुंदरी नाही. ही माझी केवळ कल्पना आहे." प्रबोध म्हणाला.

अभिषिक्त परत म्हणाला "प्रबोध, मलासुद्धा चित्रकलेचे थोडेफार ज्ञान आहे. कुठलेही चित्र पाहून मी सांगू शकतो की हे जिवन्त माणसाचे आहे, की काल्पनिक आहे. माझ्यावर विश्वास ठेव. तिच्याबद्दल तू जी माहिती देशील ती मी गुप्त ठेवीन.

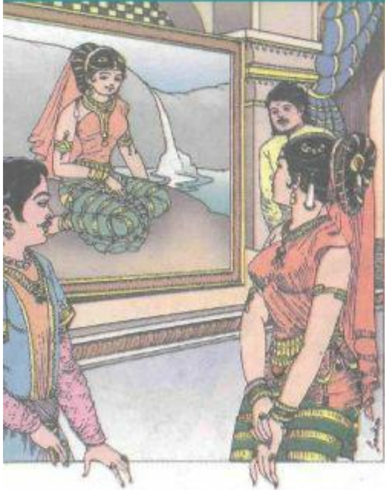
खरंच सांग ही सुंदरी कोण आहे? कुठे आहे?"

अभिषिक्तांचे बोलणे ऐकून प्रबोध घाबरुन गेला. आणि म्हणाला "मी आपल्याला जे सांगितले ते खरं आहे. हे चित्र केवळ माझी कल्पना आहे."

त्याच्या या उत्तराने नाराज झालेल्या अभिषिक्ताने सैनिकांना बोलावून सांगितले, "या मूर्खाला पर्वताच्या कडयावर घेऊन जा. याचे डोके उडवून खाली दरीत फेकून द्या".

सैनिक प्रबोधला पर्वताच्या कडयावर घेऊन गेले. आपल्या दुर्दशेवर शोक करत ते म्हणू लागला. "चित्रकलेवर विश्वास ठेवून संकट ओढवून घेतले. आता सुटकेची आशा पण नाही. माझी बायको मुले अनाथ होतील. आता देवच त्यांचे रक्षण करो".

सैनिक प्रबोधचा शिरच्छेद करणार एवढ्यांत एक स्त्री तिथे प्रगट झाली. तिने सैनिकांना थांबवले आणि त्यांना विचारले" तुम्ही याला कां मारत आहात?"

सैनिक म्हणाले "राजाची आज्ञा".

तेवढ्यांत प्रबोधने त्या स्त्रीला बघितले. त्याच्या आश्चर्याला सीमा उरली नाही. नकळत त्याच्या तोंडून शब्द बाहेर आले, "तुझ्यामुळेच ही शिक्षा मला मिळाली आहे". त्याच्या बोलण्यावर चकित होत ती म्हणाली, "माझे नांव मणिमालिका आहे. माझी मर्जी असेल तरच मानव मला बघूं शकतात. आजपर्यन्त तू मला बघितलेलेच नाहीस. तर मी तुझ्या शिक्षेचे कारण कसे होईन?"

प्रबोधने आत्तापर्यन्त घडलेली हकिगत तिला सांगितली तेव्हां मणिमालिका म्हणाली, "हे अगदी अजब वाटते आहे. माझे चित्र तू कसे काढलेस? माझा तुझ्या बोलण्यावर विश्वासच बसत नाही."

"मी काढलेले चित्र तू पाहिलेंस तर तुला कळेल की मी जे म्हणतो आहे, ते अक्षरन् अक्षर खरं आहे." प्रबोध म्हणाला.

"जर ते चित्र हुबेहूब माझ्यासारखेच असेल तर तू म्हणशील ते बक्षिस मी तुला देईन". मणिमालिका म्हणाली.

मणिमालिका, प्रबोध बरोबर राजवाडयांत जायला निघाली तेव्हां सैनिकांनी त्यांना अडवले. ते म्हणाले "राजाज्ञेनुसार ह्याचा शिरच्छेद करायलाच पाहिजे. तुम्ही बाजूला व्हा."

त्यांचे बोलणे ऐकून रागाने मणिमालिका म्हणाली" मूर्खांनो मी किती शक्तीशाली आहे हे तुम्हाला माहित नाही. दगड बना!". असे म्हणत तिने त्यांना शाप दिला.

दुसऱ्याक्षणी सर्व सैनिक दगड बनले. मणि-मालिका प्रबोधला घेऊन अदृश्य झाली आणि पळभरांत दोघे राजवाडयांत पोचले.

प्रबोधला तिथे बघताच युवराज अभिषिक्ताने विचारले, "तू कसा सुटून आलास?" दुसऱ्याक्षणी, त्याने मणिमालिकेला बघितले आणि आनंदून विचारले "हीच ना तुझ्या चित्रांतील सुंदरी! शेवटी मला जे वाटलं होतं तेच खरं निघाले. तुझे चित्र सजीव स्त्रीचेच आहे. आता कां होईना तू तिला माझ्या समोर घेऊन आलास हे चांगलेच झाले. हेच काम तू पहिल्यांदा केले असतेस तर किती बरे झाले असते."

तेव्हां मणिमालिका म्हणाली "राजकुमार, ते चित्र मला दाखवा तरी. मला पण ते चित्र एकदा बघूं दे".

अभिषिक्ताने ते चित्र आणून मणिमालेला दाखवले. अगदी आपल्या सारख्या दिसणाऱ्या त्या स्त्रीच्या चित्राकडे बघून चकित होत ती म्हणाली, "राजकुमार, हे चित्र खरोखरच प्रबोधने कल्पनेने काढलेले आहे. कारण माझ्या सारख्या गंधर्वकन्येला प्रबोध बघणे शक्यच नाही."

"तू गंधर्वकन्या अस! नाहीतर आणखी कुणी अस. मला तुझे दर्शन झाले हे मी माझे भाग्य समजतो. कृपया तू माझ्याशी विवाह कर". अभिषिक्ताने प्रार्थना केली.

दृढ स्वरांत मणिमालिका म्हणाली, "मी तुझी इच्छा पुरी करुं शकत नाही. पण प्रबोधला मी जे वचन दिले होते ते मी पूर्ण करीन. तो जे मागेल ते मी त्याला देईन".

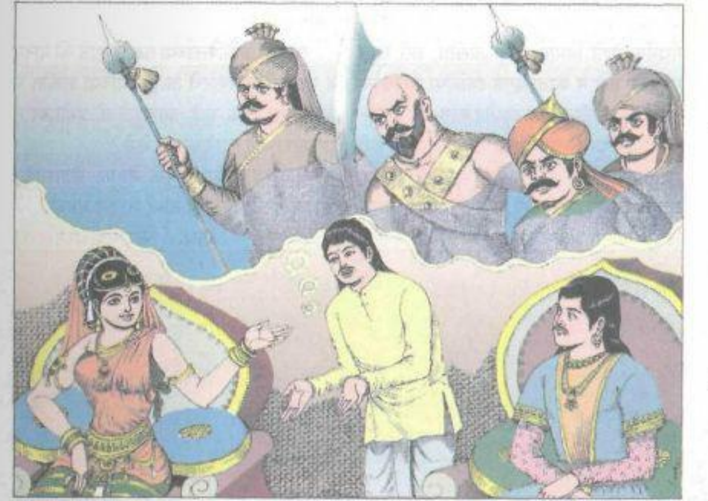
अभिषिक्त ताबडतोब प्रबोधला म्हणाला, "ही माझ्याशी विवाह करेल असा वर माग. लवकरच माझा राज्याभिषेक होणार आहे. मी तुला जहागीर देउन राजा बनवीन. मी वचन देतो".

मणिमालिकेने त्याला धीर देत म्हटले "प्रबोध, जर मी राजकुमाराशी विवाह करावा अशी तुझी इच्छा असली तर जरूर करीन. मी तो वर तुला देईन. कारण मी दिलेले वचन परत घेणार नाही. निःसंकोचपणाने तुझी इच्छा सांग".

हात जोडून प्रबोध म्हणाला "हे गंधर्व सुंदरी, मला मारणाऱ्या सैनिकांना तू दगड बनवलेस. कृपाकरुन त्यांना परत मनुष्यरूपात आणून जिवंत कर. मला तुझ्याकडून हाच वर हवा आहे."

"तथास्तु" असे म्हणून गंधर्वकन्या अदृश्य झाली. प्रबोधने अभिषिक्ताला प्रणाम करत म्हटले "युवराज, मला माफ करा. मी आपली इच्छा पुरी करुं शकलो नाही. आपण जी शिक्षा चाल, ती भोगण्यास मी तयार आहे."

अभिषिक्ताने त्याला प्रेमाने आलिंगन दिले. आणि म्हणाला "तुझी चित्रकला खरोखरच अजोड

आहे. अवर्णनीय आहे. तू उच्चकोटीचा चित्रकार आहेस''. अशी प्रशंसा करुन त्याने प्रबोधला विविध अमोल भेटवस्तू देऊन निरोप दिला.

ही गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला ''राजा, प्रबोधने आयुष्यांत किती कष्ट सहन केले. पैसे मिळत नसल्याने तो आपले कुटुंब पोसूं शकत नव्हता. शेवटी अभिषिक्ताच्या आज्ञेनुसार मरणारच होता. पण गंधर्वकन्या मणिमालिकेने त्याचे प्राण वाचविले. अशा परिस्थितीत मणिमालिका त्याला हवा तो वर द्यायला तयार असताना, त्याने अपार संपत्ती मागायला हवी होती. त्याऐवजी त्या मूर्खाने दगड बनलेल्या सैनिकांचे प्राण परत मागितले.

हा त्याचा वेडेपणा नाही तर अजून काय आहे? आता अभिषिक्ताचे बघ. त्याला माहित होते, की प्रबोधने वर मागितला असता, तर त्याचा गंधर्वकन्येशी विवाह झाला असता. तरी सुद्धा प्रबोधने असे न करता दगड झालेल्या सैनिकांना वाचविण्यासाठी त्याचा उपयोग केला. ह्या अपराधाची प्रबोधला त्याने कडी शिक्षा द्यायला हवी होती. पण त्याने असे कांही न करता प्रबोधच्या चित्रकलेची प्रशंसा केली व त्याला खूप बक्षिसे दिली. माझ्या मताने हा अभिषिक्ताच्या मनाचा चंचलपणा आहे. माझ्या या शंकांची उत्तरें माहित असून तू ती दिली नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शकलें होतील''.

वेताळाच्या शंकेचे निरसन करण्यासाठी विक्रमार्क म्हणाला, ''अभिषिक्ताने प्रबोधला जहागिरीचे आमिष दाखविले पण तो त्यापासून दूर राहिला. त्याने सैनिकांचे प्राण वाचविले. तो कलेतून मिळालेल्या पैशानेच आपल्या कुटुंबाला सुखी करुं इच्छितो. पण मिळालेल्या वराद्वारे संपत्ती कमवायची व सुख भोगण्याची त्याची अजिबात इच्छा नाही. हेच खऱ्या कलाकारांचे लक्षण आहे. त्याच्या स्वभावाचे दर्शन आहे. त्याला त्याचा वेडेपणा मानणे अन्यायकारक ठरेल. आता अभिषिक्ताविषयीं बोलू. राजाज्ञेचे पालन करणाऱ्या सैनिकांस मणिमालिकेन नराधम म्हणून दगड बनविले.

त्यामुळे अभिषिक्ताच्या लक्षांत आले की मानव व गंधर्व भिन्न प्रकारचे असून त्यांच्या शक्तीत व व्यवहारात फरक आहे. ह्याचमुळे तो प्रबोधवर न रागवता त्याने त्याने कौतुक केले.''

राजाच्या मौनभंगामुळे वेताळ प्रेतासहित अदृश्य होऊन पुन्हा झाडावर जाऊन बसला.

(आधारः चिदानंदांची रचना)

यक्ष पर्वत

6

(डोंगराळ भागात पोंचलेल्या जीवदन्त व खड्गवर्मा यांना चोर व स्वर्णाचारी दिसले. त्यांच्या मागोमाग हे दोघे डोंगरावर गेले. तेंव्हा एक चोर धावत त्यांच्याजवळ आला,व म्हणाला की जंगलात शिकारीस गेलेल्या त्यांचा सरदार, समरबाहूला जंगली नरभक्षकांनी पकडून कुठेतरी दूर नेले आहे.) पुढे चालूं....

त्या चोराचे बोलणे ऐकून खड्ग व जीवदन्त बुचकळ्यांत पडले. खूप दिवसांपासून ते जंगलात हिंडत फिरत होते. पण आजपर्यन्त त्यांनी अशा नरभक्षकांना पाहिले नव्हते किंवा त्यांच्याबद्दल कांही ऐकले नव्हते.

जीवदन्त चोराला म्हणाला ''नरभक्षक तुझ्या सरदाराला कच्चा खातील की भाजून खातील हे आपण नंतर बघू. प्रथम तिथे काय घडले हे तू आम्हाला सांग''

''साहेब जंगलात शिकार करताना आम्ही एक हरीण मारले. आणि त्याला खांद्यावर टाकून घरी येत होतो. रस्त्यांत आम्हाला वाघाची डरकाळी आणि एका माणसाचे घाबरलेले ओरडणे ऐकूं आले. आम्ही दोघे तिकडे वळलो. थोडे दूर गेल्यावर आम्हाला दिसले की एक आदिवासी वाघाच्या पायाजवळ मरुन पडला आहे. व वाघाच्या छातीत त्याने भोसकलेला सुरा रुतून बसला आहे. जवळच वाघाचे पिल्लूं अस्वस्थपणे येरझाऱ्या घालतंय'' चोर म्हणाला.

''पुढे काय झाले?'' जीवदन्ताने विचारले.

''आमच्या सरदारांना ते पिल्लूं पाळायचे होते. पुष्कळ प्रयत्नानंतर मी त्याला पकडले. तेवढ्यांत

झाडामागून दहापंधरा लोक आले. त्यांनी अस्वलाची कातडी पांघरली होती. ते आमच्यावर तुटून पडले. व आम्हाला त्यांनी पकडले. त्यांच्या सरदाराने अस्वलाच्या डोक्याचा मुखवटा त्याच्या तोंडावर घातला होता. त्यांनी आमचे सरदार व एका साथीदाराचे हात दोरीने बांधले. व त्यांच्याबरोबर चालण्याचा हुकूम दिला. मला, वाघाच्या पिल्लाला घेऊन त्यांच्या पाठोपाठ येण्यास सांगितले. मी धाडस करुन वाघाच्या पिल्लाला त्यांच्या सरदाराच्या खांद्यावर फेकले; त्याने आपला चेहेरा अस्वलाच्या डोक्याच्या मुखवट्याने झाकला होता.

मी वाघाच्या पिल्लाला सरदाराच्या अंगावर फेकताच त्याने त्याचा गळा पकडला. सरदार स्वतःला वांचवायच्या गडबडीत असताना मी पळून आलो."

तेवढ्यांत एका उंच खडकावर चढलेला चोर टेहळणी करत खड्गवर्मा व जीवदन्तास म्हणाला, "पाहुणे साहेब, या डोंगराच्या खालच्या जंगलात खूपसे आदिवासी ढोल वाजवत अस्वलांना नाचवत जात आहेत.

त्यांच्या पुढे आमचा सरदार व माणूस पण आहे. त्यांचे हात बांधलेले आहेत".

"असं काय?" असं म्हणत स्वर्णाचारीने डोंगराखाली बघितले. व हात जोडत तो म्हणाला, "प्रभू, कसेही करा पण समरबाहूचे रक्षण करा."

"स्वर्णाचारी, त्याला आम्ही जरूर वाचवूं. आता तू इतका गयावया करतो आहेस तेव्हां आम्ही त्याला वांचवायचा प्रयत्न करूं". जीवदन्त म्हणाला.

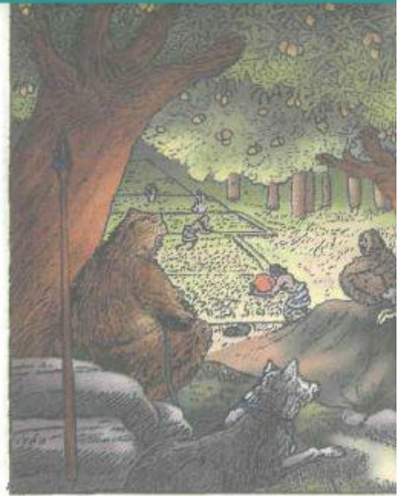
त्यानंतर खड्ग व जीवदन्त डोंगर उतरुन खाली जंगलात आले. थोडे पुढे गेले असतील की नाही, तेवढ्यात लांबून येणाऱ्या ढोलांचा आवाज एकदम थांबला. व अरण्यांत एकदम शांतता पसरली.

कांही क्षणांनंतर त्यांना झाडामागून लांडग्याच्या ओरडण्याचा आवाज आला. ते ओरडणे ऐकतांच जीवदन्त म्हणाला, "कांहीतरी विचित्रच वाटतंय. दिवसा जिथे माणसांचा वावर आहे, तिथे लांडग्यांचे हे ओरडणे कसे?" असं म्हणत तो झाडाच्या मोठ्या फांदीवर उभे राहून तो पुढे बघूं लागला.

खड्ग, जीवदन्ताला समोर लागवडीची जमीन दिसली. जिथे वेगवेगळी झाडे, पालेभाज्या लावलेल्या होत्या. बाकीच्या जागेत फळें लगडलेली झाडे होती. हे दृष्य बघताना फारच सुंदर होते. चार लोक भाज्यांना पाणी घालत होते. अस्वलाची कातडी पांघरलेले दोघेजण झाडाच्या सावलींत बसले होते. त्यांच्या जवळच दोन लांडगे तोंडातून जिभा बाहेर काढून बसले होते.

खड्गवर्मा व जीवदन्त "आता काय करावे?" असा विचार करत असतानाच अस्वलाचे कातडे पांघरलेला माणूस झाडांना पाणी घालणाऱ्या माणसांजवळ जाऊन ओरडू लागला. "अरे गुलामांनो, लवकर काम आटपा!" हे सांगून तो एका झाडाखाली बसून पेंगू लागला. दुसरा लांडग्याच्या डोक्यावरुन हात फिरवत निद्रानंदात डोलू लागला.

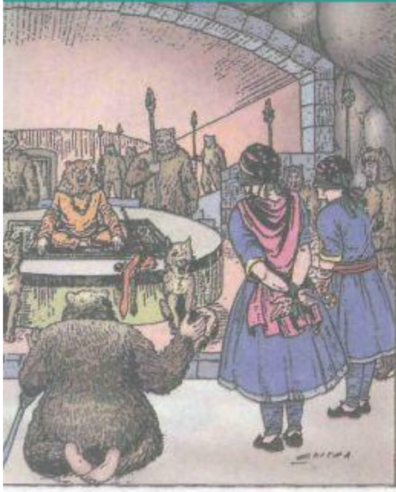
"वा, काय राखणदार आहेत." असे म्हणत खड्गवर्मा तलवारीने वार करणार, एवढ्यात भाज्यांना पाणी घालणाऱ्या गुलामातील एक, झुडुपामागून झाडाजवळ पेंगणाऱ्या राखणदाराकडे जाऊं लागला. खड्ग, जीवदन्ताला कळेना की हा काय करणार आहे. त्यांनी बघितलं, की गुलामाने पाण्याच्या मडक्यांतून एक दगड काढून राखणदाराच्या डोक्यांत मारला. राखणदार ओरडत तोंडावर पुढे आपटला. गुलाम तिथून पळूं लागला. "जीव, आता कांय करायचं?" लांडगे पळणाऱ्या गुलामाच पाठलाग करत आहेत. काय

माहिती? ते त्याला पकडू शकतात की नाही? चल, जंगलात थोडं दूर जाऊंया. कदाचित समरबाहूला पकडणाऱ्यांचा तपास लागेल". खड्ग म्हणाला.

ज्या बाजूने लांडग्यांच्या ओरडण्याचा आवाज येत होता, त्या दिशेकडे निघाले. थोडे दूर गेले असतील तेवढ्यात त्यांना अचानक ताशे वाजंत्री वाजल्याचे ऐकू आले. त्या बाजूस वळल्यावर खड्ग, जीवदन्ताला लांबवर असलेल्या झाडांमागून काळा धूर येताना दिसत होता.

"समरबाहूला मारुन, भाजून खायची तयारी तर चालूं नाही ना?" शंकीत होत जीवदन्त म्हणाला. "शक्य आहे! चल, तिकडे जाऊं या" आतुरतेन खड्गवर्मा म्हणाला.

मग ते दोघे वेगाने त्या बाजूंस पळूं लागले. कांही क्षणांत ते तिथे पोचले. दोघं एका उंच झाडांवर चढून बघूं लागले की अस्वलांचा समुदाय काय करत आहे.

जिथून धूर येत होता त्याच्याजवळ एक भगदाड होतं. जंगलातून ते जे पशुपक्षी मारुन घेऊन होते, त्यांना ते भाजत होते. कांही लोक डफ वाजवत होते. कांही अस्वलांना नाचवून करमणूक करुन घेत होते.

''जीव, हे जे मोठं भगदाड दिसतंय ना, तेच त्यांचे राहाण्याचे ठिकाण असावे. भगदाडांत उतरायला पायऱ्या पण आहेत. हे चोर समर-बाहूला मारुन खाताना तरी दिसत नाहीत.'' खड्गवर्मा हंसत म्हणाला.

हे दोघेजण बोलत असताना टोळींतल्या एका सदस्याने समरबाहू व त्याच्या साथीदाराला त्यांच्या गुरुपुढे उभे केले. आणि हात जोडून तो म्हणाला ''गुरु भल्लूक, हे दोघे मला जंगलात सांपडले. हे चांगले शूर दिसतात. कारण त्यांना पकडायला मला बरेच कष्ट घ्यावे लागले.''

गुरु भल्लूक सभामंडपासारख्या गोल सपाट जागेवर दगडात बनवलेल्या आसनावर बसला होता. त्याने आपला चेहेरा अस्वलाच्या मुखवट्याने झांकून घेतला होता. त्यामुले त्याचा चेहेरा दिसत नव्हता. आसनाच्या दोन्ही बाजूस दोन भयानक लांडगे तोंड उघडून बसले होते.

अस्वलांच्या टोळीच्या सरदाराचे बोलणे ऐकल्यावर तो समरबाहूला न्याहाळत म्हणाला ''अरे, तुझा वेष पाहून तू नगरांत राहाणारा दिसतोस, या जंगलात तुझं काय काम?'' त्याने उच्च स्वरांत विचारले.

समरबाहू म्हणाला, ''मी सिंधच्या वाळवंटातून आलो आहे. माझे हजारों सेवक आहेत. ते तुमचा व तुमच्या भगदाडांतील घराचा नाश करुं शकतात''. गंभीर आवाजात तो निर्भयपणे म्हणाला.

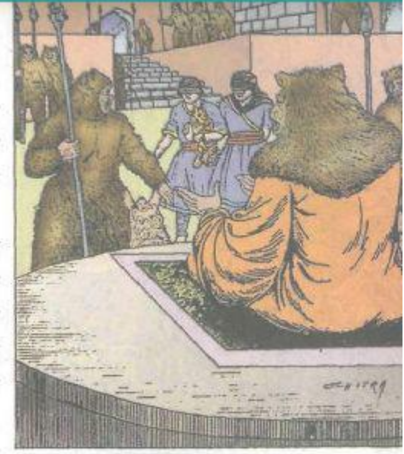
''वीररसाने भरलेले तुझे बोलणे ऐकायला चांगले वाटते.पण हे चांगले समजून घे, की हे भगदाडांतील घर नसून हा भगदाडांतील किल्ला आहे. तुझे सैनिक इथे पोंचण्याआधीच माझे भल्लूक सैनिक व माझे लांडगे त्यांना खाऊन

टाकतील. माझ्या समोर बढाया मारुं नकोस. वायफळ बडबड करुं नकोस. मी तुला व तुझ्या शिष्यांना पकडून माझे गुलाम बनवीन. आणि तुमच्याकडून शेतीची कामें करुन घेईन.'' गुरु भल्लूक म्हणाला.

त्याने आपले बोलणे पूर्ण करण्याआधीच त्याचे दोन सेवक पळत तिथे आले आणि समरबाहूला बघून तिथेच थांबले. गुरु भल्लूक त्यांना म्हणाला ''बोला, काय म्हणणे आहे? थांबलात का? हा कैदी आपल्याला कांही अपाय करुं शकत नाही. जे कांही सांगायचे आहे, ते बेधडक सांगा. यांना मी आता लांडग्यांच्या दगडांजवळ पाठविणार आहे.''

''गुरु भल्लूक, फार महत्वाची गोष्ट आहे'' असे म्हणून ते त्याच्याजवळ आले व त्यांनी त्याच्या कानांत कांहीतरी सांगितले. दुसऱ्याचे क्षणी गुरु भल्लूकाने समरबाहूला पकडून आणलेल्या सरदारावर गुरकावत म्हटले ''तुझी अक्कल काय केळी खायला गेली होती? ठीक आहे. या दोघांना याक्षणींच लांडग्यांच्या दगडाजवळ घेऊन जा. व तिथेच सोडून या. त्यांच्या हाताला बांधलेल्या दोऱ्या सोडुन टाका.''

गुरु भल्लूकाच्या हुकुमाप्रमाणे सैनिक त्या दोघांना तिथून घेऊन गेले. ते तिथून गेल्यानंतर भल्लूक आपल्या साथीदारांना म्हणाला, ''या नव्या दोघांजणांना आपल्या भगदाडांतील किल्ल्याबद्दल माहिती झाली आहे. ते दोघे मला

जिवन्त कैदी हवेत''. ''जशी आपली आज्ञा''. असे म्हणत त्याचे दहा पंधरा सैनिक भगदाडांतील किल्ल्याकडे वळले.

झाडावरुन उतरत जीवदन्त खड्गवर्माला म्हणाला ''खड्ग, आपल्याला जे बघायचे ते बघितले. खूप भूक लागली आहे. इथे कुठल्यातरी तळयांत आंघोळ करुंया. आणि फळें खाऊं. रात्र झाल्यावर किल्ल्यांत कसा प्रवेश करता येईल ते पाहूं.''

खड्गवर्मा कांही न बोलता झाडावरुन खाली उतरला. आणि ते दोघे तळ्याजवळ पोचले. तळ्याच्या चारीबाजूस झाडी आणि मोठे वृक्ष होते. त्यांनी अशा कांही पावलांच्या खुणा बघितल्या, की त्यामुळे जंगली जनावरे इथें पाणी पिण्यासाठी येत असली पाहिजेत, हे त्यांच्या लक्षांत आले.

"खड्ग, इथून लवकरच आंघोळ करुन निघून जाणेच आपल्या हिताचे आहे. असं दिसतंय की जंगली जनावरे व अस्वलांची टोळीवाले देखील ह्याच तळयांतील पाण्याचा उपयोग करतात" जीवदन्त म्हणाला.

जीवदन्ताचे बोलणे पुरे होण्याआधीच जंगली कोंबडे व कोंबड्या कलकलाट करीत झाडींतून बाहेर आले. त्यांना बघताच खड्गवर्मा म्हणाला, "जंगली कोंबड्यांचे मांस खाऊन खूप दिवस झाले." असं म्हणत त्याने त्यांच्यावर बाण सोडला.पण एकही बाण कोंबडयांना लागला नाही. पण दुसऱ्याक्षणी एका माणसाची किंकाळी ऐकू आली. तो ओरडत होता की "गुरुभल्लूक मेला".

त्याचे ओरडणे ऐकून ते दोन क्षण स्तब्ध राहिले. आणि नंतर झाडीतून ज्याबाजूने किंकाळी ऐकू आली तिकडे गेले. तिकडे अस्वलाचे कातडे पांघरलेला माणूस रक्ताने माखलेला होता व वेदनेने तडफडत होता.

जीवदन्त त्याला म्हणाला"तू कोण आहेस हे तुला बघतांच आम्ही ओळखले आहे. आम्ही जाणूनबुजून तुला मारले नाही. पण तू या झाडींत काय करत होतास?"

तो उत्तर देण्याच्या परिस्थितींत नव्हता. तो इकडे तिकडे झोकांडया खात "गुरु भल्लूक, गुरु भल्लूक" असे बडबडूं लागला. "जीव, हा कोंबडयांना पकडायला झाडींत लपला होता की गुप्तहेराचे काम करीत होता?" खड्ग म्हणाला.

"ह्याचे उत्तर हाच देऊं शकला असता पण ह्याचा आत्मा तर गुरुभल्लूकांला जाऊन भेटला असेल". असे म्हणत जीवदन्त मागे वळला.

नंतर दोघांनी तळयांत आंघोळ केली. जवळच्या झाडाची फळे खाल्ली. सूर्यास्तापर्यन्त त्यांनी विश्रांती घेतली. त्यांना शंका आली की भगदाडांतील घरांत राहाणाऱ्या लोकांना ते इथेच कुठेतरी आहेत ही गोष्ट कळली असेल. आपसांत बोलून त्यांनी ठरविले की कुठल्याही परिस्थितीत चोरांचा सरदार समरबाहूला वाचविले पाहिजे. त्यांना वाटले की न्यायाची देखील हीच मागणी आहे.

जंगलात अंधार पसरला. दोघे अस्वलाच्या टोळीच्या भगदाडांतल्या घराकडे निघाले.

थोडयाच वेळात ते तिथे पोचले.भगदाड किंवा पायऱ्यांजवळ कोणी पहारेकरी नव्हता.

"खड्ग, परिस्थिती लक्षांत आली ना? ह्या लोकांना वाटतंय की अगदी विचार करुन हे आपल्याला पकडायला जाणार आहेत. त्यांना हे माहीत नाही की आपण जाणूनबुजून त्यांच्या तावडीत सांपडल्याचे नाटक करणार आहोत. आपल्याला तर हे माहिती करुन घ्यायचे आहे की समरबाहूची परिस्थिती काय आहे". भगदाडाच्या पायऱ्या उतरत जीवदत्त म्हणाला.

दोघे थोडया पायऱ्या खाली उतरले, तेव्हां दहा, बारा लोकांनी भाले दाखवत धमकी दिली. "थांबा, पळून जायचा प्रयत्न केलात तर हे भाले तुमच्या शरीरांत घुसतील".

जीवदन्त हंसत म्हणाला "आम्हाला मारण्यापूर्वी, आपल्या गुरु भल्लूकाचे दर्शनतरी आम्हाला घडवा."

त्यातला एकजण म्हणाला "इतक्या जोरांत कशाला बोलतोस? गुरु भल्लूक आपल्या इष्ट देवी वृकेश्वरीची पूजा करण्यात मग्न आहेत. तुम्हाला आधी लांडग्यांच्या तावडीत देऊं. तिथून सुटून आलात तर मग नक्की गुरुभल्लूकांचे दर्शन होईल."

"फार छान, पण हे लांडगे असलेला दगड आहे तरी कुठे?" खड्ग, जीवदन्ताने विचारले. "इतके उतावळे होऊं नका. आम्ही तुम्हाला तेथेच घेऊन जात आहोत". असे म्हणत त्यांनी या दोघांबरोबर एका भुयारांत प्रवेश केला. लांबून त्यांना लांडग्यांचे ओरडणे व भयभीत झालेल्या लोकांचे घाबरलेले आवाज ऐकू येत होते. भुयारांत त्या आवाजांचे प्रतिध्वनी उमटत होते.

"हे आवाज समरबाहू व त्याच्या साथीदारांचे असतील. लांडगे त्यांना मारुन खाण्याचा प्रयत्न तर करत नसतील ना?"

जीवदन्त म्हणाला.

खड्गवर्माने कांही उत्तर देण्याआधीच अस्वलवाल्यांच्या टोळीतला एक माणूस भाला उगारुन म्हणाला "गप्प बसा! चूप बसा! एक, दोन मिनिटांत स्वतःच बघा की लांडगे काय करतात ते?"

(क्रमशः)

बुद्धिची वृद्धि

नेवले गांवातल्या धर्मशाळेंत शील आणि गोपी नांवाचे दोन वाटसरू आले. रात्रीची वेळ होती. जेवण करुन दोघेही धर्मशाळेच्या पडवीत आडवे झाले. गोपीचे डोळे मिटायला लागले होते. तेवढ्यांत त्याने पाहिलं की शीलने आपल्या पिशवींतून कांहीतरी वस्तू काढली आणि तोंडात टाकून तो ती वस्तू चघळूं लागला.

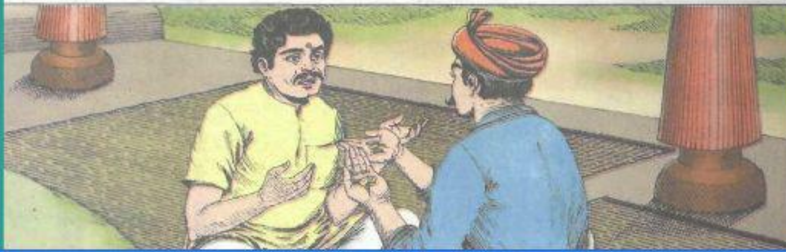
गोपीला वाटलं की शील सुपारी खातोय, म्हणून त्याने म्हटले, "आज सकाळींच आमच्या घरांत एक जुनी पोथी सांपडली. त्यांत लिहीलं होतं की जर बोराची बी थुंकण्याऐवजी तोंडात ठेवून चघळली तर आपील बुद्धी तीक्ष्ण होत राहाते. म्हणून मी सारा वेळ बोरांच्या बिया चघळतोय आणि नंतर थुंकून टाकतो."

"असं कां? मला हे गुपित ठाऊक नव्हतं. तुम्हाला माहीतच आहे की मी तीर्थयात्रेला निघालो आहे. यात्रेंमधेंच माझी बुद्धिमत्ता जर वाढली तर लबाड लोकांपासून स्वतःचा बचाव करणें मला जास्त सोपे होईल की! मलाही बिया द्या!" शीलने सांगितलं.

"या फुकट नसतात बायच्या! चार रुपये द्या आणि चार बिया घ्या!" गोपी म्हणाला. शीलने क्षणभर विचार केला. नंतर गोपीला चार रुपये देऊन त्याने चार बिया विकत घेतल्या. त्यांतली एक बी त्याने तोंडात टाकली, आणि ती तो चघळूं लागला. अचानक त्याच्या लक्षांत आलं की आपण फसवले गेलो आहोत.

त्याने गोपीला म्हटलं, "ही तर सरळसरळ लबाडी आहे. चार रुपयांत चार बोरेंही मिळाली असती. तुमची ही ठकवेगिरी मी या धर्मशाळेच्या मालकाला सांगीत. तुमच्याबद्दल तक्रार करीन आणि तुम्हाला इथून काढून लावीन."

शीलची नाराजी पाहून गोपी उत्तरला, "वा, वा! पाहिलंत, दहा मिनिटांत आंतच तुमची बुद्धी किती वाढली, किती शहाणपण सुचलं तुम्हाला!" असं म्हणून तो जोराने हंसायला लागला. त्याचे बोलणें ऐकून शीलच्या मनांत आले की खरोखरीच त्याच्या बुद्धिमधें तीव्रता आली आहे. आपण पहिल्यापेक्षां जास्त हुशार झालो आहोत असं त्याला वाटलं. कांहीही न बोलता तो निमूटपणें झोंपी गेला.

मैत्री

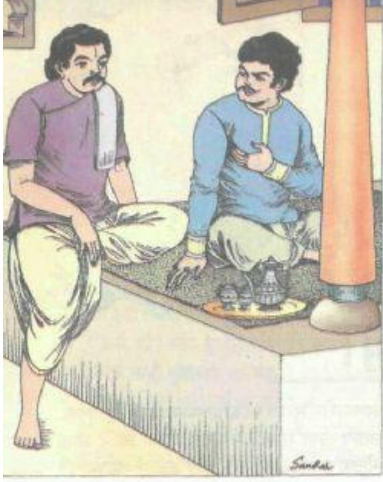
अनंताला असल्या चांगल्या स्थळाची अपेक्षा नव्हती. मुलीचे लग्न करणें ही कांही सोपी गोष्ट नव्हती. सध्या त्याची आर्थिक परिस्थितीही चांगली नव्हती. गेली दोन वर्षें पाऊस पडला नव्हता म्हणून पीकही चांगले आले नव्हते. पण इतके चांगले स्थळ नाकारणें तरी कसे शक्य होते?

तो बुचकळ्यांत पडला. काय करावे ते त्याला उमजेना. तेव्हां त्याच्या पत्नीने त्याला सुचवलं, "इतकी कशाला काळजी करता आहात? राजधानींत तुमचे दोन चांगले मित्र आहेत. त्यांची आर्थिक परिस्थिती फारच चांगली आहे. तुम्ही त्यांच्याजवळ मदत मागितलीत तर ते नाही म्हणणार नाहीत. आपल्या मुलीच्या लग्नासाठी आपल्याला फक्त दहा हजार मोहरांची जरुर आहे. पाऊस पडला आणि धान्य तयार झाले की त्यांची रक्कम आपण लगेच परत करूं."

पत्नीचा सल्ला अनंताला ठीक वाटला. परंतु आपल्या मित्रांजवळ रक्कम मागायचा त्याला फार संकोच वाटत होता. सुशांत व सुमंत त्याचे लहानपणापासूनचे मित्र होते. तिघांनाही एकमेकावांचून बिलकूल चैन पडत नसे. शिक्षण पूर्ण झाल्यानंतर सुशांत वडलांचा व्यापार सांभाळूं लागला. आणि सुमंत सरकारी नोकरीत शिरला आणि आता मोठ्या हुद्यावर होता. तरीदेखील अनंताने त्यांच्याकडे कधी कांही मागितले नव्हते. इतक्या वर्षांच्या मैत्रींत कधी अंतर पडले नव्हते. त्यांचे एकमेकांवरचे प्रेम लहानवयांतल्या सारखेच अद्याप टिकले होते.

अनंत गोंधळून गेला होता. पैसे कसे मागावे हे त्याला सुचत नव्हते. ते पाहून त्याची पत्नी म्हणाली, "तुम्ही तर असा विचार करीत आहात की जशी कांही तुमच्या हातून एखादी चूकच होणार आहे. अडचणीच्यावेळीं कर्ज घेणे हा कांही गुन्हा नाही. तुमचे दोन्ही मित्र चांगल्या स्वभावाचे आहेत. तुमचा प्रश्न हा त्यांचाच प्रश्न आहे असं समजणाऱ्यांतले आहेत. तुम्ही अगदी संकोच करूं नका आणि त्यांना भेटायला जा. तुमची अडचण ते जरूर दूर करतील."

आता अनंताने काय करायचे ते निश्चितपणें ठरवले. दुसऱ्याच दिवशीं तो राजधानीला पोंचला आणि सरळ सुमंतच्या घरीं गेला. सुमंत नुकताच कचेरींतून आला होता. आपल्या बालमित्राला पाहून त्याला खूप आनंद झाला. सर्वांची विचारपूस केल्यानंतर अनंताने आपण येण्याचे कारण सांगितले.

सुमंतने त्यावर आपल्याला वाटणारा खेद व्यक्त करुन म्हटले, "तुला हवी असलेली रकम माझ्यासाठी कांही फार मोठी रकम आहे असं नाही. तुझी अडचणदेखील कांही सामान्य अडचण नव्हे. ती अडचण दूर करायला हवी हेही खरे आहे. पण त्याचं काय आहे, बरीच वर्षे मी एक घर बांधायचे ठरवत होतो. ते काम आत्ताच सुरुं होणार आहे. जिथें आमचे वडिलोपार्जित जुने घर होते, ते घर पाडून तिथेंच नवीन घर बांधावे असा माझा इरादा आहे. या कारणामुळें तुला पैसे देणे मला जरा कठीण जाणार आहे. पण त्यासाठी मुलीचे लग्न लांबणीवर टाकूं नकोस. आपला सुशांत तुला जरुर मदत करेल. तशी माझी अगदी खात्री आहे."

अनंत तिथून निघाला तो सरळ सुशांतच्या घरीं गेला. सुशांतच्या पत्नीने त्याचे स्वागत केले व म्हटले, "या, भाऊसाहेब," नंतर त्यांचे चांगल्या तऱ्हेने आदरातिथ्य केले. तेवढ्यांत सुशांत दुकानांतून परत आला. त्याने अनंताला मोठ्या प्रेमाने मिठी मारली आणि सर्वांचे क्षेमकुशल विचारले. दोघांनी गप्पा मारत भोजन केले. त्यानंतर अनंताने आपण येण्याचे कारण सांगितले. त्याचबरोबर ही रकम द्यायला सुमंतला किती त्रास झाला असता हेही सांगितले.

सर्व कांही ऐकल्यानंतर सुशांत आपली असमर्थता व्यक्त करीत म्हटले, "तूं आजपर्यंत कधीही कांहीही मागितले नव्हतेस. आज तूं महत्वाच्या कारणासाठीं आला आहेस आणि मी तुला मदत करण्याच्या परिस्थितींत नाही. याचं मला फारच वाईट वाटते आहे."

"तुझी कोणती अडचण आहे? हे पैसे देता येत नाहीत म्हणून तूं कां एवढा तूं कासावीस होतो आहेस?" अनंताने मोठ्या अधीर स्वरांत विचारलं.

"वडिलांनी सोंपवलेला व्यापार मी आजपर्यंत सांभाळत आलो आहे. इतकी वर्षे परदेशांशी समुद्रमार्गे व्यापार सुरुं करावा, व भरपूर संपत्ती मिळवावी अशी मला तीव्र इच्छा झाली. त्या दिशेने मी प्रयत्न सुरुं केले. परदेशांशी व्यापार करायचा म्हणजे सुरवातीला खूप भांडवल लागते. त्याचा फायदाही तशाच प्रमाणांत जास्ती असतो. या व्यापारासाठीं माझ्याजवळ जेवढी रकम होती, ती सारी यांत मी घातलेली आहे.

आता तुझ्या लक्षांत येईल की माझी अडचण काय आहे, आणि मी यांत कसा कोंडीत सांपडलो आहे ते ! जाऊं दे, उशीर बराच झालाय. तू जाऊन झोंप जा. उरलेल्या गप्पागोष्टी उद्यां करूं या." असं म्हणून सुशांत आपल्या खोलींत झोंपायला गेला.

त्या वेळेला सुशांतची दहा वर्षांची छोटी मुलगी राधा, आपल्या आईला, विष्णुमंदिरात जे प्रवचन झालं त्याची कथा सांगत होती.

"तू किंवा बाबा, कधीं प्रवचन ऐकायला देवळांत गेला होलात कां ग?" राधाने विचारले.

"कां नाही? किती वेळां तरी गेलो आहोत. लहान असताना नेहमी जात असूं. आता जेव्हां केव्हां सवड

मिळते, तेव्हां जातो कधी तरी." आईने तिला उत्तर दिले.

"शास्त्रीबुवांनी जे पुराणांत सांगितलं ना, ते मला कांही नीट समजलं नाही. ते सांगत होते की दुर्योधनाने कर्णाला भरपूर मदत केली होती. कृष्णानेही सुदामाला खूप धनसंपत्ती देऊन मदत पोंचवली होती. या दोघांपाकी कुणाची मदत जास्तचांगली आहे ग?" राधाने आपली शंका विचारली.

"या प्रश्नाचं उत्तर तुझ्या बाबांनाच विचारून घे. ते माझ्यापेक्षां जास्त शिकलेले आहेत." सुशांतच्या पत्नीने हंसत हंसत तिला सांगितले.

राधा आपल्या वडिलांना ह्या प्रश्नाचे उत्तर विचारणार, तेवढ्यांत सुशांत म्हणाला, "अग पोरी, ही तर फार पूर्वीच्या काळांतली गोष्ट आहे. सध्यां मी व्यापारधंद्याच्या कामांत इतका बुडून गेलो आहे की किती फायदा झाला आणि यापेक्षां जास्त फायदा कसा होईल? याखेरीज बाकीच्या सगळ्या गोष्टी मी तर विसरून गेलोय. आठवण करायला प्रयत्नदेखील मी करीत नाही. पण तुझी आई या प्रश्नाला काय उत्तर देते आहे ते ऐकायची मलादेखील उत्सुकता आहे बरं कां!"

सुशांतच्या पत्नीने एकदा आपल्या पतीकडे पाहिलं आणि ती म्हणाली, "खरोखरच तुम्हाला माझं उत्तर ऐकायचं आहे कां?" तिने राधाला प्रेमाने जवळ घेतले आणि ती पुढे म्हणाली, "तुझी शंका दूर होतेय की नाही ते मला माहित नाही. पण मला वाटतं, जगांत सर्वांत श्रेष्ठ ठरते आपापली विचाराची पद्धत. आपल्या गरजेनुसार कांही लोक धन, यश, प्रतिष्ठा, मान या गोष्टी श्रेष्ठ मानतात. पण मला वाटतं सर्वांत श्रेष्ठ आहे मैत्री! दुर्योधनाच्या मनांत कर्णाबद्दल मित्रभाव होता, पण त्याचा त्यांत स्वार्थी हेतू होता. त्याला विश्वास वाटत होता की शौर्यामधें कर्ण अर्जुनाच्या तोडीचा आहे. आपला शत्रू अर्जुन, याचा नाश कर्णाच्या हातून व्हावा म्हणून दुर्योधनाने त्याला

अंगराज बनवले. परंतु श्रीकृष्णाने जी मदत सुदामाला दिली, त्यांत थोडासादेखील स्वार्थ नव्हता. संकोच वाटल्यामुळें बिचाऱ्या सुदामाने कृष्णाजवळ कांही मागितलं देखील नव्हतं. श्रीकृष्नें त्याला न मागताच अपार संपत्ती दिली, त्याला श्रीमंत बनवलं. हे निःस्वार्थीपणाचे एक ढळढळीत उदाहरण आहे, मैत्री अशी असायला हवी.''

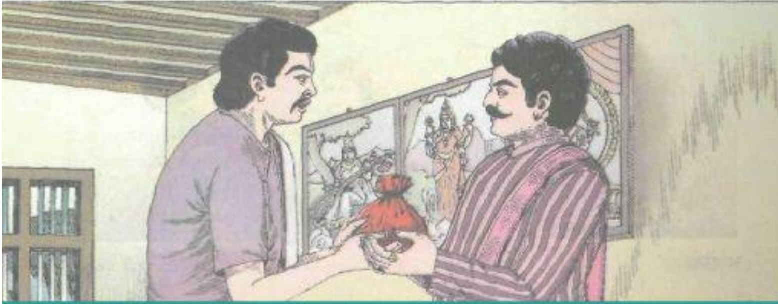
राधाला हे स्पष्टीकरण पटलं. आनंदाने टाळी वाजवून तिने बडलांना विचारलं, ''बाबा, आईने जे सांगितलं ते बरोबर आहे की नाही? माझी शंका दूर झाली की नाही आता?''

''हे तुझी शंका दूर झाली की नाही ते तुलाच ठाऊक असायला हवं. गेली कित्येक वर्षे मी करोडो रुपये मिळवण्यासाठीं उतावळा झालोय. चोवीस तास पैशाचेच विचार माझ्या मनांत घोळत असतात. या क्षणांपर्यंत धर्म, शंका या गोष्टींसाठीं माझ्या मनांत विचार करायलाही वेळ नव्हता किंवा डोक्यांत जागा नव्हती. आज माझ्यापुढेही एक धर्मसंकट उभं राहिलं होतं. आणि राधाच्या या प्रश्नामुळें त्या संकटात काय करायला हवं त्याचं उत्तरदेखील मला मिळालं.'' सुशांतने गंभीरपणें उत्र दिलं.

दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं सुशांतने अनंताबरोबर बसून न्याहारी केली. त्यावेळेस तो अनंताला म्हणाला, ''अरे, माझी समुद्रावरच्या व्यापाराची योजना जरा पुढें ढकलली तरी कांहीएक बिघडत नाही. या व्यापारासाठी मी बरीच रकम शिल्लक टाकली आहे. त्यांतल्या दहा किंवा वीस हजार मोहोरा तू घेऊन जा. तुझ्या मुलीचे लग्न मनाजोगे थाटांत कर. कोणत्याही परिस्थितींत हे लग्न चांगले साजरे झाले पाहिजे.''

अनंताने सुशांतकडून दहा हजार मोहोरा घेतल्या आणि तो सुमंतकडे आला. जे सुशांतकडे घडलं, ते त्याने सुमंतला सांगितलं. सुमंतने खाली मान वळवली आणि शरमून तो म्हणाला, ''अरे, जो विचार सुशांतने केला, तो मी करुं शकलो नाही. याची मला लाज वाटते. नवीन घर बांधणं मी देखील जरा पुढें ढकललं तरी त्यामुळें कांहीही बिघडलं नसतं. त्यांत कुठलंही नुकसान होणारं नाही. निदान कमीतकमी अडचणीच्यावेळीं मी मित्राला मदत करुं शकलो हे मानसिक समाधान तरी मला मिळालं असतं! मित्राची अडचण मी निबारली असती. माझ्या कालच्या बोलण्याबद्दल मला पश्चात्ताप होतोय. मला माफ कर अनंता!''

''सुमंत, तुझ्या या बोलण्यानेच मला खूप आनंद झाला आहे. सुशांतकडून पैसे घेताना मला जी तृप्ती आणि दिलासा मिळाला, तीच तृप्ती आणि दिलासा मला तुझ्या या बोलण्यानेच मिळाला आहे. मी निघतो आता. मात्र लग्नाला सहकुटुंब सहपरिवार अवश्य यायचं बरं कां!'' अनंताने त्याला प्रेमाने सांगितलं आणि तो गांवी परत जायला निघाला.

डोळे उघडले

पूर्णवर्मा दीप्तगिरीचा राजा होता. तो फार अहंकारी होता. त्याला जे आवडायचे तेच तो करायचा, तो कधीही कोणाचे ऐकायचा नाही. त्याचमधें आणकी एक दुर्गुण होता तो म्हणजे आपल्या देशाच्या गुणी आणि विद्वानांची तो कधी प्रशंसा करायचा नाही, नेहमी त्यांची टिंगल करायचा.

त्यांच्या गुणांची त्याला कदरच नव्हती. परंतु दुसऱ्या देशांतून आलेल्या कविगायक व विद्वानांची तारीफ करतांना मात्र तो कधी थकायचा नाही. त्यांची वाहवा करताना त्याला फार आनंद व्हायचा.

त्यामुळें दीप्तगिरीचे कवि, गायक, कलावंत व शिल्पकार त्या देशांत राहायला नाराज होते. ते निराश होऊन हळूं हळूं दुसऱ्या देशांत निघून जायला लागले. असे करताना त्यांना दुःख व्हायचे, पण त्यांचाही नाईलाज होता.

एके दिवशी रविचंद्र नांवाचा एक इसम पूर्णवर्माला भेटायला आला. तो विणकामांत कुशल होता. त्यानो आपल्या कलेचे वर्णन करत म्हटले, ''महाराज, या कलेमध्ये माझ्या तोडीचा कोणीच नाही.''

तू कोणत्या राज्याचा आहेस? पूर्णवर्माने विचारले. ''मी कलुवगिरीचा नागरिक आहे.'' रविचंद्र म्हणाला. यावर राजाने त्याला मोठ्या उत्साहाने विचारले ''या कलेंत तुझी काय विशेषता आहे? जरा दाखव तरी.''

रविचंद्राने एक पिशवी उघडली व त्यातून एका चांदीच्या डबीतून एक तलम वस्त्र बाहेर काढले व म्हणाला, ''महाराज हे तीन वार लांब व दोन वार रूंदीचे वस्त्र आहे. हा एक रेशमी पीतांबर आहे. बघा, हे एवढे मोठे वस्त्र मी ह्या

अमृत शाह

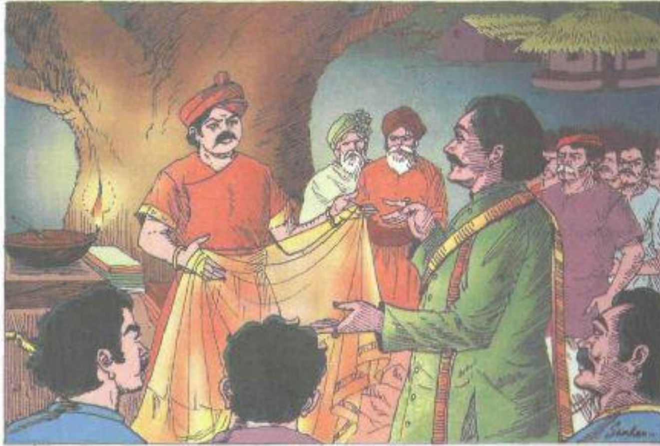
छोट्याशा डबीत बंद केले आहे.

हा माझ्या विणकामाच्या श्रेष्ठतेचा नमुना आहे. असा उत्कृष्ट माल तुम्हाला कचितच पहायला मिळेल." पूर्णवर्मा म्हणाला, "विणकामातले हे तुझे कौशल्य प्रशंसनीय आहे. आजपासून तू आमच्या संस्थानांतच रहा. तुला दरमहिन्याला एक हजार रुपये मिळतील, तुला रहाण्यास घर देण्यात येईल. तू आमच्या राजपरिवाराकरिता अशी तलम वस्त्रें विणत रहायचे."

राजाच्या उदारतेवर आनंदित होऊन रविचंद्र म्हणाला, "धन्यवाद महाराज. आपल्याकृपेने मी धन्य झालो."

एक महिन्यानंतर राजा पूर्णवर्मा आणि सचिनवर्मा नांवाचा त्याचा मंत्री, हे दोघे घोड्यावर स्वार होऊन, वेषांतर करून, देशाटन करावयास निघाले. रात्र होताच ते छोट्या छोट्या गांवांमध्ये थांबायचे, व सकाळ होताच तिथून निघून जायचे. एका आठवड्यानंतर ते कलुवगिरीला आले. गांवात पोंहोचेपर्यंत रात्र होत झाली होती. म्हणून ते एका धर्मशाळेंत उतरले, व जेवण झाल्यावर ते गांवात फिरायला निघाले.

त्यांनी पाहिले कीं एक माणूस जोरजोराने ओरडून वस्त्रें विकत होता. "अहो, वस्त्रें घ्या, फारच उत्तम वस्त्रें आहेत, ही फार स्वस्त आहेत, या पहा, आवडले तरच घ्या." लोक त्याच्या आजूबाजूला उभे राहून त्याचा माल खरेदी करत होते. इतक्यांत एक श्रीमंत माणूस गर्दीतून पुढे

आला व म्हणाला, "यापेक्षांही तलम व उत्तम वस्त्रें असतील तर दाखव."

"थोडे थांबा" म्हणत त्या व्यक्तीने बाजूला ठेवलेले गांठोडे उघडले आणि हस्तीदंताची डबी काढली. तो म्हणाला, "पहा महाशय, यांत चार गज लांबीचे व दोन गज रूंदीचे दोन पीतांबर आहेत आणि त्यांची किंमत आहे फक्त वीस रुपये."

त्या श्रीमंत माणसाने ते वस्त्र खरेदी केले. व पैसे देतांना म्हणाला, "तुम्ही याच राज्यांतले आहात कां? "नाहीं महाशय. मी दीसगिरी राज्याचा आहे." यावर आश्चर्य प्रकट करत तो श्रीमंत माणूस म्हणाला, "इतकी कला हातांत असताना आपले राज्य सोडून इतक्या दूर कां बरे आलात?"

तो दु:खी स्वरात म्हणाला, "आमच्या राजांचा स्वभाव फारच विचित्र आहे, आपल्या देशांतल्या गुणी व्यक्तींची आणि त्यांच्या कलेला पारखायची दृष्टि त्यांच्यात नाही. ते नेहमीच दुसऱ्या देशांच्या कलावंताना स्वत:च्या देशाच्या कलावंतापेक्षा उत्तम व श्रेष्ठ समजतात.

मी त्यांना भेटायचे पुष्कळ प्रयत्न केले, पण असफल राहिलो. स्वदेशाच्या मोठ्या मोठ्या विद्वानांनासुद्धा त्यांच्या भेटीची अनुमति मिळत नाही. जर कोणी अन्य देशाचा आहे म्हणून भेटायला गेलाच तर खरी गोष्ट कळल्यावर त्याला बंदी करण्यात येते. नाईलाज म्हणून आम्हाला असे दुसऱ्या देशात येऊन आपल्या वस्तु विकायला लागतात."

त्या व्यापाऱ्याचे कटु पण सत्य बोलणे ऐकल्यावर राजाचा चेहरा विवर्ण झाला. लाजेने मान खाली घालून तो मंत्र्याबरोबर धर्मशाळेंत परतला. त्या विणकराच्या भाषणाने त्याचे डोळे उघडले.

सकाळीच तो व त्याचा मंत्री स्वदेशी परतले. दसऱ्याच्या दिवशी मोठ्या समारंभ-पूर्वक त्यांनी आपल्या देशाच्या विद्वान, कलावंत, गायक कवि व शिल्पकारांचा यथोचित सत्कार केला.

तीन शिंका

मूढमती एका लाकूडतोड्याचा मुलगा होता. त्याचे वडील वारले आणि लांकडे तोडण्याचे काम साहजिकच त्याच्यावर पडले. आपले गाढव बरोबर घेऊन तो जंगलात गेला. एका झाडावर चढला आणि ज्या फांदीवर तो चढला होता, त्याच फांदीवर तो कुऱ्हाडीने घाव घालायला लागला.

झाडाजवळून एक वाटसरू चालला होता. त्याने मूढमतीला समजावून सांगितलं, ''अरे, तू बसला आहेस तीच फांदी कशाला तोडतो आहेस? तू खाली पडशील ना!'' मूढमतीने त्याच्या सांगण्याकडे लक्ष दिलं नाही. त्याने तीच फांदी तोडली आणि तो धप्पकन खाली पडला. मूढमतीला वाटलं की तो वाटसरू बहुतेक ज्योतिषी असला पाहिजे. कारण होणारी गोष्ट त्याला अगोदर कळली होती. मूढमती उठला आणि धांवतच त्या गृहस्थाच्या पाठोपाठ गेला. त्याने विचारले, ''ज्योतिषीजी, माझा मृत्यू केव्हां होणार आहे ते जरा सांगा बरं!''

त्या गृहस्थाला कळलं की प्रश्न विचारणारा एक मूर्ख माणूस आहे. त्याने मूढमतीला सांगितलं, ''जेव्हां तुझे गाढव तीन वेळां शिंकेल, तेव्हां तुझा मृत्यू आहे.'' आणि तो आपल्या वाटेने पुढे गेला.

गाढवाला घेऊन मूढमती घरी परत जात होता. रस्त्याच्या कडेला एके ठिकाणीं कचरा जाळला जात होता. गाढवाच्या नाकांत त्या कचऱ्याचा धूर गेल्यामुळें गाढवाला शिंक आली. मूढमती घाबरला. त्याने आपल्या डोक्यावरचे मुंडासे गाढवाच्या नाकावर बांधले. गाढवाला नीट श्वास घेता येईना, म्हणून ते पुन्हां शिंकले. आता मात्र मूढमती फारच घाबरला. त्याने गाढवाच्या नाकांत बारीक वाळू भरायचा प्रयत्न केला. तेव्हां त्या गाढवाला पुन्हां जोराने तिसरी शिंक आली. भीतीने मूढमती बेशुद्धच पडला. रस्त्यांतून जाणाऱ्या लोकांनी त्याच्या तोंडावर पाणी शिंपडले. जेव्हां तो हळूंहळूं शुद्धीवर आला, तेव्हां त्याने डोळे उघडून विचारले, ''हा स्वर्ग आहे कीं नरक?''

त्याचा हा प्रश्न ऐकून सगळेच हंसायला लागले.

शंका आणि समाधान

शबरवाडी नांवाचे एक गाव होते. तिथे असलेल्या देवळांत शंकराध्य नांवाचे एक पुजारी होते. गांवातले लहान मोठे सर्वजण त्यांचा खूप आदर करीत.

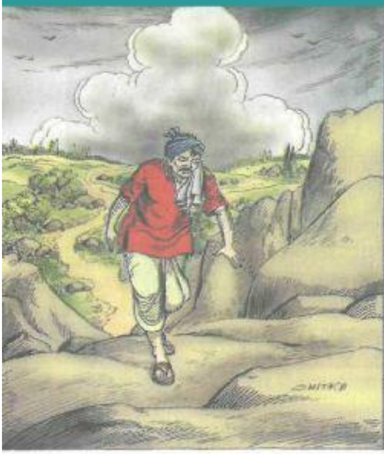
शंकराराध्य पहांटे लवकर उठत, नदीकाठीं जाऊन आंघोळ करीत, तिथे असलेल्या बगीचातून ताजी भाजी निवडून घेऊन, बायकोला देऊन, मग देवळांत जात असत. हेच त्यांचे सकाळचे काम असायचे.

पण अशा प्रकारे दुसऱ्यांच्या बागेतून भाजी तोडून घेऊन जाणे हा अपराध आहे, असे शंकराध्यांना कधीं वाटलेच नाही. कारण ते ज्या ज्या वेळीं कुणाच्याही बागेत जात, तेव्हां लोक त्यांचे हंसतमुखाने स्वागत करत व परतताना आनंदाने त्यांना भाजी देत असत. पण भल्या पहांटे बागेमध्ये कुणीच नसत. त्यामुळें शंकराराध्यांना कुणाला विचारून भाजी घेऊन जायची संधीच मिळाली नाही.

ह्या संवयीमुळें त्यांच्यावर एक संकट आले. एका बागेंतल्या मालकाला शंका आली कीं रोज त्याच्या बागेंत कुणीतरी येऊन चोरी करत आहे. तो एक दिवस रात्रीं बागेतल्या एका कोपऱ्यांत लपून बसला. रोजच्या प्रमाणे शंकराराध्य भल्या पहांटे आंघोळ वगैरे करून बागेत आले. त्यांनी तीन चार वांगीच तोडली असतील, पण त्या आवाजाने बागेचा मालक सावकाश पुढे आला. मागून त्याने भाजी तोडणाऱ्यावर काठीने जोराचा प्रहार केला. अंधार असल्यामुळें भाजी तोडणारा चोर कोण आहे ते समजूं शकले नाही.

''शिव, शिव!'' म्हणत पुजारी बेशुद्ध होऊन खाली पडला. बागेच्या मालकाला वाटले होते की मार पडल्याबरोबर चोर पळून जाईल, पण त्याने खाली पडताच मालकाने जवळ येऊन पाहिले, आणि त्यांना धक्काच बसला. चोर दुसरा तिसरा कोणी नसून पुजारीच होता. कसलीही हालचाल न करता पडलेल्या पुजाऱ्याला पाहून मालकाला वाटले

सुधाराणी

की आपल्या काठीच्या प्रहारामुळें पुजारी मरण पावला. त्याने पुजाऱ्याच्या नाकाजवळ हात ठेवून पाहिला, त्याचा श्वासोश्वासही चालत नव्हता.

बागेचा मालक एकदम घाबरून गेला. पुजाऱ्याला चोर समजणें हेच पाप आहे, आणि त्याला ठार मारणे हे तर महापाप आहे. ही गोष्ट गांवच्या लोकांना समजली, तर ते त्याला गांवात राहू देणार नाहीत. हा विचार येताच त्याच क्षणी तो गांव सोडून पसार झाला.

पण पुजारी मेला नव्हता, काठीच्या जोरदार प्रहारामुळे तो बेशुद्ध झाला होता. थोड्या वेळाने थंड हवेच्या झोताने तो शुद्धीवर आला. आणि त्याला आठवण झाली कीं बागेंत भाजी काढताना मालकाने कदाचित पाहिले असावे व काठीचा प्रहार केला. पण आता तो मालकही जवळपास दिसत नाही. आपण चोरी करत होतो हे गांवच्या लोकांना सांगून त्यांना बोलवून आणायला गेला आहे असे वाटते. इतके दिवस मानमर्यादेने राहिलेल्या पुजाऱ्याला जर आता लोक चोर म्हणून समजायला लागले तर किती अपमान वाटेल! यापुढे अभिमानाने डोके वर करून चारचौघात वावरताही येणार नाही, या सर्व विचारांनी त्रस्त झालेला शंकराराध्यदेखील गांव सोडून कुठेतरी दूर निघून गेला. त्यावेळी नुकतीच पहांट होत होती, पूर्वेला सूर्य थोडा थोडा डोकावत होता.

पुजाऱ्याच्या बायकोने एक दोन तास वाट पाहिली, पण पुजारी आला नाही, असे पाहताच तिने आपल्या शेजाऱ्यापाजाऱ्यांना सांगितले. भल्या पहाटे आंघोळीला गेलेला पुजारी परतला नाही, देवळांतही नाही, म्हणून शोधाशोध सुरू झाली. तेव्हां नदीच्या घाटाजवळ असलेल्या बागेंत पुजाऱ्याचा तांब्या सापडला. तेव्हा गांववाल्यांना वाटले.की पुजारी आंघोळ करताना खोल पाण्यांत वाहून गेले.

पण याचवेळी बागेचा मालक पण बेपत्ता झाल्याचे सर्वांना समजले. बागेंत एका कोपऱ्यात कचऱ्याचा मोठा ढीग करून ठेवला होता. लोकांना संशय येऊन त्यांनी त्या कचऱ्यांत कांही मिळते कां म्हणून पाहताना त्यांत जळलेली हाडे मिळाली. आत्ता गावकऱ्यांनी निर्णय घेतला की मालकानेच पुजाऱ्याचा खून केला, त्याला कचऱ्याबरोबर जाळले व पळून गेला. बागेच्या मालकावर पुजाऱ्याच्या खुनाचा आरोप करून राजाचे सैनिक त्याचा शोध करायला निघाले.

एक वर्ष झाले. बागेचा मालक बैराग्याचा वेष घालून संबंध देशभर फिरत राहिला. पण त्याला आपल्या बायको-मुलांना भेटण्याची तीव्र इच्छा झाली. म्हणून मोठे धाडस करून तो परत आपल्या गांवी आला व गांवाबाहेर असलेल्या एका अतिथीगृहांत झोपून राहिला. पण लोकांच्या

बोलण्यावरून त्याला समजले की पुजाऱ्याचा खून करून त्याला मालकाने जाळले आहे अशी गांवकऱ्यांची कल्पना झाली आहे व म्हणून कुणीही पुजाऱ्याचे प्रेत पाहिलेले नाही. पण यावरून मालक समजून चुकला की पुजारी मेलेला नाही. पुजारी सुद्धा मालकासारखाच पळून गेला आहे. पण तो कां पळून गेला आहे हे कोणालाही माहिती नव्हते.

मालकाने निश्चय केला कीं कांही झाले तरी पुजाऱ्याला शोधून काढायचे. त्यासाठी तो गांवोगांव शोध करत फिरू लागला. कुठलाही साधू किंवा बैरागी दिसला की तो तीक्ष्ण नजरेने त्याला पाही, आणि त्याचा संपूर्ण पत्ता, कुठून आला आहे, इत्यादि विचारून घेऊं लागला.

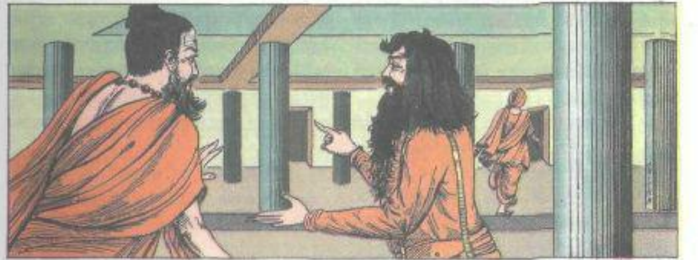
या काळांत पुजाऱ्यानेही संन्याशाचा वेष घेऊन सर्व तीर्थयात्रा केल्या. शेवटी बायकोला भेटण्यासाठी आपल्या घरी जायचा त्याने विचार केला.

एक दिवस एका गांवाच्या अतिथीगृहात अचानक ते दोघे एकत्र आले. पुजाऱ्याला पाहताच मालकाला खूप बरे वाटले. धैर्य धरून तो पुजाऱ्याकडे गेला व म्हणाला, - "आपलं नाव शंकराराध्य आहे ना? आपण असा वेष बदलून कां फिरता आहात?"

पुजाऱ्याला आश्चर्य वाटले. त्याला वाटले हा माणूस भूतकाळ, वर्तमानकाळ व भविष्यकाळांतल्या सर्व गोष्टी जाणणारा आहे. म्हणून त्याने त्याला सत्य परिस्थिती सांगून टाकली - "मी भाजीची चोरी केली, पण बागेच्या मालकाकडून काठीचा प्रहार सहन करून मग त्याच गांवात अपमानास्पद जीवन जगण्यापेक्षां संन्यासी बनणे जास्त योग्य, म्हणून अशा रीतीने तीर्थयात्रा करत फिरतोय."

"पुजारीजी, तो मालक मीच आहे. अंधारात तुम्हाला न ओळखल्यामुळे मी काठीने मारले. व आता त्याचे प्रायश्चित भोगत आहे. सर्व गांवकऱ्यांची समजूत झाली आहे की मी तुमचा खून केला आहे. पण कुणीही स्वप्नांतसुद्धा असा विचार केला नसेल की तुम्ही भाजी चोरली होती. आणि आता मला पकडायला राजाचे सैनिक सर्वत्र शोध घेत आहेत. आपण जिवंत आहात हे समजले तर माझ्यावरचा खुनाचा आरोप दूर होईल. मीदेखील माझ्या बायको-मुलांना भेटायला अतिशय आतुर आहे. चला, आपण आपल्या गांवी जाऊ." बागेच्या मालकाने म्हटले.

दोघांचे प्रश्न मिटले व दोघे आपल्या गांवी परतले. त्या दोघांनी गांवकऱ्यांना समजावले की देवाच्या कृपेने त्या दोघांनाही एकत्र तीर्थयात्रा करण्याची इच्छा झाली. व तीर्थयात्रा करून दोघे गांवी परतले आहेत. गांवकऱ्यांना त्यांचे म्हणणे खरे वाटले.

या महिन्यांत जन्मलेली श्रेष्ठ व्यक्ती

शंकर

भारत व इतरत्र मिळालेल्या अनेक सन्मानांपैकी, शंकर यांना सगळ्यांत आवडणारा सन्मान आहे, 'ऑर्डर ऑफ स्माईल'! हा पोलंडच्या मुलांनी त्यांना प्रदान केला होता. त्यांनी "शंकर्स इंटरनॅशनल कॉम्पिटिशन" च्या संस्थापकांची, श्री. शंकर यांची, १९७७ सालच्या वार्षिक सन्मानासाठी निवड केली होती. हा सन्मान त्यांना एका शानदार पदवीदान समारंभात दिला गेला. त्या समारंभात "मी मुलांना आनंद देत राहीन" असे वचन मुलांनी त्यांच्याकडून मिळवले.

के. शंकर पिल्ले ३१ जुलै १९०२साली त्रावणकोर संस्थानात (हा आता केरळचाच एक भाग आहे.) एका सनातनी कुटुंबात जन्मले. त्यांचे कुटुंब मातृसत्ताक पद्धत अनुसरणारे असल्याने ते आपल्या आई, आजी, व आईच्या मामांकडे वाढले. ते एकुलतेएक होते. त्यामुळे त्यांच्या अंगणात येणाऱ्या पक्षी व फुलपाखरांशीच त्यांची दोस्ती जमली.

एकदा शाळेंत गणिताच्या शिक्षकांनी मुलांना गणिते सोडवायला दिली व शिक्षक स्वतः खुर्चीत मागे रेलून टेबलावर पाय ठेवून झोपी गेले. हे दृश्य शंकरनी आपल्या कागदावर सहीसही रेखाटले. आणि त्या दिवशी 'व्यंगचित्रकार शंकर' जन्माला आले.

१९२६ साली पदवीपरीक्षेनंतर मुंबईत असताना त्यांनी आपला छंद चालूं ठेवला. आणि आपली व्यंगचित्रे वर्तमानपत्रात प्रसिद्ध केली. १९३२ साली ते भारतांतले पहिले पत्रकार-अधिकारी व्यंगचित्रकार झाले व 'हिंदुस्तान टाईम्स' साठी काम करुं लागले.

भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर त्यांनी भारतातील पहिले व एकमेव व्यंगचित्र मासिक 'शंकर्स वीकली' सुरुं केले. १९४८च्या मे महिन्यात याचा पहिला अंक प्रसिद्ध झाला. पंतप्रधान नेहरूंनी त्यांना सांगितले "शंकर, मला तूं कुठलीही सवलत देऊं नकोस हां!" मग काय? तेव्हां पासून ते १९६४ सालापर्यन्त 'वीकली' मधे सुमारे १५०० व्यंगचित्रे नेहरूंवर त्यांनी रेखाटली. एक राजकीय नेता व व्यंगचित्रकार, या दोघांचाही हा उच्चांक होता.

१९४२ साली त्यांनी 'वीकली' चा मुलांसाठी अंक काढला व भारतातील मुलांचे लिखाण व चित्रें मागवली. त्या वर्षी डिसेंबर महिन्यांत मुलांचा पहिला खास अंक प्रसिद्ध झाला. नंतरच्या वर्षी १३ देशांतल्या मुलांनी भाग घेतला. आता या आंतरराष्ट्रीय स्पर्धेला बावन्न वर्षे पूर्ण झाली आहेत.

१९५० सालापासून शंकर लहान मुलांच्या कलेची प्रदर्शनं भरवूं लागले. लहानमुलांच्या कर्तृत्वावर आपला पूर्ण विश्वास आहे हे दाखविण्यासाठीं ते मुलांच्या चित्रें रंगविण्याच्या स्पर्धा घेऊं लागले. राजधानींत हा आता एक वार्षिक लोकप्रिय समारंभ होऊं लागला आहे.

नंतर त्यांनी 'चिल्ड्रेन्स बुक ट्रस्ट' स्थापन केला. त्यासाठी त्यांनी 'नेहरू हाउस' ही पांच मजली इमारत बांधली. ट्रस्टने छापलेली सर्व भाषांतली पुस्तकें एकत्र केली तर त्यांची संख्या हजारांच्या घरांत जाईल. मुलांमधील सुप्त गुणांना वाव मिळावा म्हणून चित्रकला व लिखाणासाठी १९६८साली त्यांनी 'यंग वर्ल्ड' हे मासिक सुरुं केले. याची बरीचशी पाने मुलांच्या कलाकल्पनेला वाव देण्यासाठी राखून ठेवली होती. १९६५ साली शंकरनी फक्त मुलांसाठी वाचनालय व ग्रंथालय सुरुं केले.

हंगेरीमधून त्यांना एक बाहुली भेट मिळाली. त्यानंतर त्यांनी विविध देशांतल्या बाहुल्यांचा संग्रह करण्यास सुरवात केली. त्यांचे हे आंतरराष्ट्रीय बाहुली संग्रहालय 'नेहरु हाउस' मध्ये आहे. यांत विविध वेषांतील व शंभर देशांतील ८,००० बाहुल्या आहेत. अशा तऱ्हेचे हे जगांतले एकमेव संग्रहालय आहे.

२६ डिसेंबर १९८९ रोजी श्री. शंकर यांचे निधन झाले. त्यांना एकदा मुलांना आनंद देण्यास सांगितलेले होते. त्यांत ते पूर्ण यशस्वी झाले. होय ना?

तीन तुकड्यांचा मंत्र

सीतापूर गांवापासून थोड्याच अंतरावर शशीकुमारची बाभळीच्या झाडांची बाग होती. तिथें एका झाडावर एका बुटक्या भुताने आपले घर थाटले होते. जवळच असलेल्या स्मशानांतल्या भुतांनी त्याच्यावर बहिष्कार घातला होता. ते त्याला म्हणाले, "शी, शी, तू किती बुटका आहेस! तुझा चेहरा पाहणें हादेखील गुन्हा आहे. आमच्यासारख्या भुतांमधें राहाण्याची तुझी कांही लायकी नाही." त्यांनी त्या बुटक्या भुताला तिथून हांकलून दिले.

एका मध्यरात्रीं या बुटक्यापेक्षांही ठेंगणें असे आणखी एक भूत तिथें आले. या पहिल्या बुटक्याला पाहून त्याला आनंद झाला. ते म्हणाले, "आज अमावास्या आहे, त्यांतून रविवार आणि वेळही चांगली मध्यरात्रीची आहे." आणि ते पहिल्या भुताजवळ येऊन बसले. त्यानंतर ते म्हणूं लागले, "आपण दोघेजण इथें मिळून मिसळून राहूं या. माझं नांव मन्याभूत आहे. तुझं नांव काय आहे ते मला सांगशील कां?"

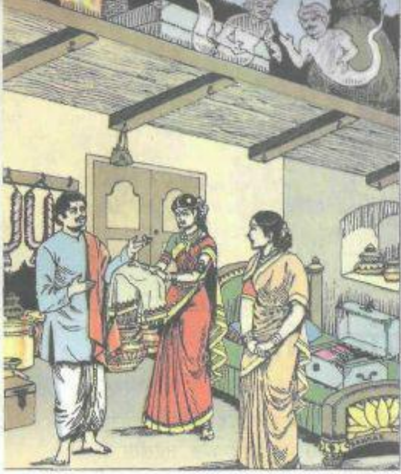
बुटक्या भुताला एक साथीदार मिळाल्यामुळें ते खूष झाले व आनंदाने म्हणाले, "माझे नांव मंगू भूत आहे. आपण दोघेजण मिळून इथें राहिलो तर सोन्याहून पिवळे! आपला आनंद दुणावेल. तूंदेखील याच बाभळीच्या वृक्षावर आसरा घे. कोणत्याही गोष्टींत टाळाटाळ करुं नये."

त्या दिवसापासून मन्या भूत आणि मंगू भूत एकत्र राहूं लागले. ते दोघेही रस्त्यांतून जात असले की जाणाऱ्यायेणाऱ्यांची थट्टा करीत, त्यांना सतावायला लागले.

एक दिवस अंधार पडण्यापूर्वी त्या वाटेवरुन सहा बैलगाड्या जात होत्या. गाड्या सजवलेल्या होत्या आणि गाडी चालवणारे हंसत होते, आणि जोरजोरांत आरडाओरड करीत चालले होते. दागिन्यांनी मढलेल्या बऱ्याच स्त्रिया त्या गाड्यांत होत्या. त्यांनी रेशमी साड्या नेसलेल्या होत्या. मुलेंही मोठ्या आवाजांत गाणीं गात होती. मन्या व मंगू भुताला लगेच कळलं की हे लग्नाचं वऱ्हाड चाललेलं आहे.

"आपणही याच्याबरोबर लग्नाला जाऊं या. तिथें जरा गडबड करुं आणि जरा धांगडधिंगादेखील घालायला मिळेल." मन्याभुताने आपल्या स्वभा-वाची चुणूक दाखवली. नंतर दोघेही बैलगाड्यांच्या

- कामेश्वर राव -

पाठोपाठ गेले आणि लग्नघरीं पोंचले. तिथें एका खोलीच्या पोटमाळ्यावर ते जाऊन लपले. तिथें जुना पलंग, भांडीकुंडी व इतर न लागणारे सामान ठेवलेले होते.

"आपण इथें लपून बसूं आणि कांहीतरी भांडण लावून देऊं या. लोकांना कांही आपण दिसणार नाही. हे कोण करतंय आणि कां होतंय ते त्यांना समजणार देखील नाही." मंगू भुताने सांगितलं.

"तू बरोबर सांगतो आहेस. ही तर एकदम नवीन तऱ्हेची गंमत होईल. आपली सुरवात नव्या खेळाने छान होईल." मन्याने या कल्पनेचे स्वागत करीत म्हटले. "बोलताबोलता आठवलं बघ. मी जेव्हां अगोदर धर्मपूरजवळच्या एका बाभळीवर राहात होतो ना, तेव्हां एक म्हातारे भूत मध्यरात्रींच्यावेळीं माझ्याजवळ येत असे. ते डोळे मिटून बसायचं आणि स्वतःशीच बडबडत बसायचं. अधूनमधून दोन थेंब ओढ्याचे पाणी प्यायचं. एका रात्रीं मी त्याच्यासमोर बसलो आणि मला एखादा मंत्र त्याने शिकवावा म्हणून मी हट्ट धरला. त्याने डोळे लाल करुन म्हटलं, "हो, मी मंत्र जरुर शिकवीन तुला. पण त्यानंतर मात्र कोणत्याही परिस्थितींत तूं इथें येता कामा नयेस. आणि त्याने मला तीन तुकड्यांचा मंत्र शिकवला."

"आपण इथल्या या मंडळींच्यावर त्या मंत्राचा उपयोग करायचा कां?" मंगूने मोठ्या उत्सुकतेने विचारले. "अवश्य! मी जसा मंत्र उच्चारीन, तसा तूं फक्त 'अस्तु' म्हणत राहा. मग काय काय होतंय ते तूंच पाहा म्हणजे झालं." मन्याभूत म्हणालं.

तेवढ्यांत जेवणखाण आटोपून नवरीमुलगी व तिचे आईवडील, तिघेही त्या खोलींत आले. नवऱ्यामुलीने तिथें ठेवलेल्या एका पेटींतून एक रेशमी साडी काढली आणि तिने वडिलांना विचारले, "बाबा, मुहूर्ताच्या वेळेला आई ही साडी नेसूं दे कां? तिला शोभून दिसेल."

"साडी चांगलीच आहे. पण किंमत किती आहे साडीची?" पित्याने विचारले.

"हजार रुपये" मुलीने उत्तर दिले.

आपल्या पत्नीकडे रागाने बघत वडलांनी म्हटले, "इतकी महाग साडी? तुझी अक्कल कुठे गहाण ठेवली होतीस? शी शी, कशी ग अशी तू? तुझ्या पोटांत काय आग पडलीय की काय?"

माळ्यावर बसलेल्या मन्याभुताने लगेच तीन तुकड्यांचा मंत्र म्हटला. मंगूने 'अस्तु' म्हटलं.

दुसऱ्याच क्षणीं मुलीच्या आईने आपले पोट आवळून धरले आणि ती वेदनेने ओरडूं लागली. ती म्हणूं लागली, "माहीत नाही, तुमच्या तोंडात बत्तिशी आहे बहुतेक. खरंच, माझ्या पोटांत खूप दुखतंय, तुमचं तोंड असं कां हो जळकं?"

मन्याभुताने पुन्हां मंत्र म्हटला व मंगू भुतानेही लगेच 'अस्तु' म्हणण्यांत उशीर केला नाही. आपले तोंड उपरण्याने पुसत मुलीचे वडील म्हणाले, "मला

वाटतं की तुझ्या आईला बहुतेक भुताने पछाडलंय, आणि तिला मंत्र शिकवलाय. कारण माझं तोंड खरंच तिखट खाल्ल्यासारखं भाजतंय." तोंड जोराने पुसत ते तिथून निघून गेले.

त्याच वेळेला नवरदेव आपल्या मित्रांबरोबर आपली भावी पत्नी पाहायला तिथें आला. तिचे सौंदर्य पाहून तो मोहित झाला. त्याच्या मित्र शेजारीं उभा होता. नवरदेवाचा खांदा हालवत तो मित्र म्हणाला, "अरे हे काय रे? तू नुसताच उभा राहिला आहेस, आनंद? चल, तुझे पाय इथेंच जमिनीवर चिकटून बसलेले दिसताहेत!"

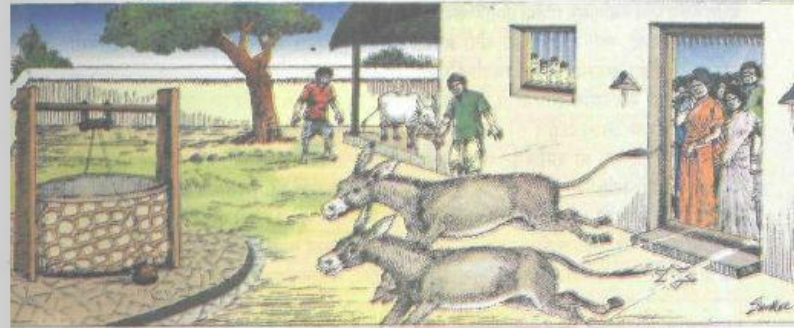
त्याच क्षणीं मन्या भुताने, तीन तुकड्यांचा मंत्र म्हटला आणि मंगूने 'अस्तु' म्हटले. नवरदेवाचे पाय खरोखरच जमिनीला चिकटून बसले. पुष्कळ प्रयत्न केला तरी त्याचे पाय त्या जागेवरुन सुटेनात.

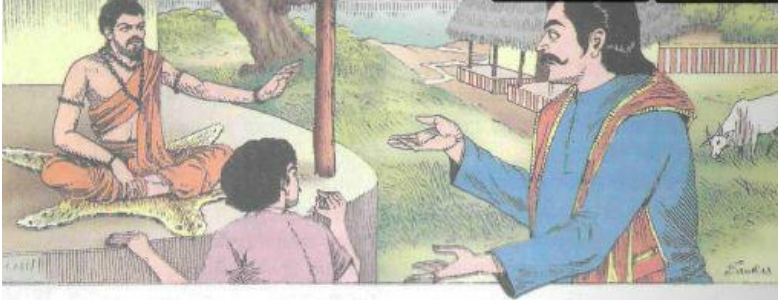
त्या खोलींत घडलेल्या या विचित्र घटना लोकांना जेव्हां कळल्या, तेव्हां सगळेजण तिथे येऊन उभे राहिले, व मोठ्या उत्सुकतेने ते दृश्य पाहूं लागले. तिथें नवऱ्यामुलीची आजीही आली. तिच्या हातांत एक काठी होती. तिने ती काठी जमिनीवर जोराने आपटली व ती म्हणाली, "माझी नात पाणीदार मोत्यासारखी छान आहे. पण तिच्यावर कुणीतरी मंत्रतंत्राचा प्रयोग करतो आहे. जरा थोडंसं मीठ आणि थोड्या सुक्या मिरच्या आणा बरं!" तिने ओरडून सांगितलं.

तिथें उभे असलेल्या लोकांपैकी तिचा एक नातेवाईक घरांत गेला व त्याने मीठ मिरच्या आणल्या. आजीने मीठमिरच्या हातांत घेतल्या आणि चारी दिशांना ओवाळून ती म्हणाली, "खोड्या काढणारी जी कुणी खोलींत बसलेली आहेत, ती सारी भूतपिशाच्चें गाढवे बनून इथून निघून जाऊं देत."

दोन्ही भुतांना फारच आनंद झाला. इतक्या लोकांची गंमत करताना त्यांना फारच आनंद होत होता. त्या आनंदाच्या भरांत मन्याने पुन्हां तीन तुकड्यांचा मंत्र म्हटला आणि मंगू भुताने 'अस्तु' ही संवयीने म्हटले. झालं, दोन्ही भुते गाढवांच्या रुपांत माळ्यावरुन खाली उतरली आणि बाभळीच्या झाडीकडे धावूं लागली.

ते तिथून गेल्यानंतर सर्वांची स्थिती पुन्हां पूर्ववत झाली. आता नवरदेवाचा पाय हलायला लागला, आणि ठरलेल्या मुहूर्तावर लग्न उत्तमप्रकारे पार पडले.

स्थितप्रज्ञ

शिवानंद योगी स्थितप्रज्ञ म्हणून ओळखले जात होते. कितीतरी लोक त्यांच्याजवळ आपल्या अडचणी घेऊन जात आणि आपल्या अडचणी सोडविण्याचे मार्ग जाणून घेत असत.

एकदा एक जखमी तरुण त्यांच्या आश्रमांत पळत पळत आला, आणि त्यांच्या पाया पडून त्याने अभय मागितले. शिवानंदांनी काय झाले हे विचारल्यावर त्या तरुणाने थरथरत सांगितले, "योगीश्रेष्ठ, मी रत्नगुप्त नांवाच्या एका व्यापाऱ्याच्या घरांत गेल्या पांच वर्षापासून मोठ्या प्रामाणिकपणाने काम करीत आहे. रात्री त्यांच्या घरी चोरी झाली. दहा हजार मोहरा हरवल्या आहेत. त्यांतील शंभरा मोहरा माझ्या कपडयांत सांपडल्या. मालकाला माझ्यावर संशय आला आणि तो मला भयंकर मारहाण करुं लागला. मी कसाबसा बचाव करुन येथे पळून आलो आहे."

इतक्यांत व्यापारी रत्नगुप्तही तिथे पोहोचला. तरुणाला पुन्हां मारण्यासाठी त्याने हात उगारला आणि त्याचा हात थांबवत शिवानंद म्हणाले, "गुन्हा सिद्ध झाल्याशिवाय तुम्ही ह्याला मारहाण केली. त्यासाठी त्याची क्षमा मागा."

रत्नगुप्त रागाने लाल होऊन म्हणाला, "कामाशिवाय रिकामे बसणारे तुमच्यासारखे आळशी लोक कोरडा वेदान्त सांगत राहातात, आणि जबाबदारी न घेता समोर येतात. मला चांगलेच माहीत आहे की याने माझ्या घरांत चोरी केली आहे. जर तुम्ही ह्याला चोर समजत नाही तर सांगा, की खरा चोर कोण आहे? माझ्या दहा हजार मोहरा मला मिळवून द्या. कोणत्याही परिस्थितींत मी ह्याची क्षमा मात्र मागणार नाही."

आजपर्यंत कोणीही शिवानंदांशी इतक्या कठोरपणाने बोलले नव्हते. तरीही त्यांनी मनांतल्या मनांत निश्चय केला की रत्नगुप्ताला चांगला धडा शिकविलाच पाहिजे. त्यांनी आपले डोळे मिटून घेतले आणि योगदृष्टीने खऱ्या चोराला ते शोधू लागले. त्यांना योगदृष्टीला सुद्धा अंधारच अंधार दिसूं लागला. त्यांना हे समजत नव्हते की असे कसे झाले आणि त्यांच्या शक्ति निष्फळ कशा झाल्या? ते कांही सांगू शकले नाहीत. ते रत्नगुप्ताला म्हणाले, "मला माहीत आहे

अमर

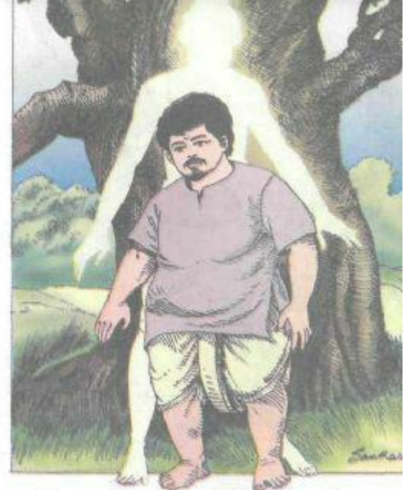
की चोर कोण आहे! दोन दिवसांची मुदत दिलीस तर चोराचे नांव देखील मी सांगीन आणि मोहराही परत करीन. पण हे सांगितल्यावर तुला ह्या तरुणाची क्षमा मागावी लागेल आणि त्याच्या हातून तुलाही मार खावा लागेल. अशा रीतीने आपले पाप तुला धुवावे लागेल."

शिवानंदाच्या बोलण्याने रत्नगुप्त थोडा फार घाबरुन गेला पण त्याचा विश्वास नव्हता की शिवानंद खऱ्या चोराचे नाव सांगू शकतील. त्याने गंभीरपणाने ही अट मान्य केली आणि तो तेथून निघून गेला.

शिवानंदांनी त्या तरुणाला विचारले, "तूं सांगू शकशील कां की खरा चोर कोण असूं शकेल?" तरुणाने डळमळीतपणाने सांगितले, "योगीश्रेष्ठ, हे बाहेरच्या माणसांचे काम नाही. घरांतच चोर आहे. माझ्या मालकाचा मेव्हणा त्याच घरांत रहात आहे. तो पैसे उडवितो, छोट्या कामासाठीही खूप पैसा खर्च करतो. मालकीण आपल्या पतीपासून लपवून आपल्या भावाला नेहमी पैसे देत रहाते. माझा संशय आहे की तिनेच ही चोरी केली असेल. तिच्यावर संशय येऊ नये म्हणून तिनेच शंभर मोहरा माझ्या कपड्यांत लपविल्या असतील. माझ्या संशयाला पुरावा नसल्याने मी तिला अपराधी ठरवू शकत नाही. जर ही गोष्ट मी उघडपणे सांगितली तर माझा मालक मला मारुन टाकेल."

शिवानन्द त्याच्या स्थितीवर सहानुभूति दाखवून म्हणाले, "तू आश्रमांत रहा. जखमांसाठी औषध घेत रहा आणि येथेच विश्रांती घे. मी शहरांत जाऊन त्याबद्दल माहिती जाणून घेईन."

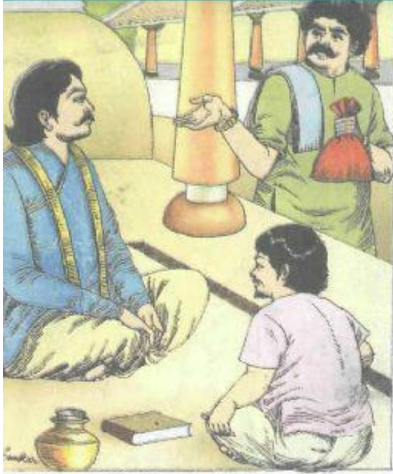
थोड्या अन्तरावर गेल्यानंतर ते एका झाडाच्या मागे गेले आणि ते आपल्याशीच बोलू लागले, "माझे रुप पूर्ण बदलून जाऊ दे." नंतर त्यांनी डोळे मिटले. डोळे उघडून बघितले तर समजले की त्यांचा संपूर्ण पोशाख बदललेला आहे. उंच बांध्याचे ते, आता बुटके आणि लठ्ठ झाले होते.

"माझ्या शक्ति पुन्हा काम करीत आहेत असे वाटते" असा विचार करुन त्यांनी आपले डोळे मिटले. अंधाराशिवाय आणि आपल्या ज्ञानदृष्टीने रत्नगुप्ताच्या घरच्या चोराला शोधू लागले. ह्यावेळीं सुद्धा त्यांना अंधाराशिवाय कांहीही दिसले नाही.

"ही गोष्ट मोठी विचित्र आहे. मला समजत नाही की असे कां होत आहे. माझी दिव्य दृष्टी अशा प्रकारे निष्फळ कां होत राहिली आहे." असेच आपल्याशी बडबडत ते गांवाच्या दिशेने निघाले. तपास केल्यानंतर त्यांना असे समजले की रत्नगुप्ताचा मेव्हणाच वाईट संवयींच्या आहारी गेला आहे. तो नेहमी लक्ष्मण नांवाच्या एका व्यक्तीच्या घरी येत जात असे. शिवानन्द त्याच्या घरी गेले.

त्यावेळीं लक्ष्मण आपल्या घराच्या चौथऱ्यावर बसलेला होता. शिवानंदाल पाहून त्याने दोन्ही हात जोडून नमस्कार केला आणि म्हणाला, "या, योगी शिवानंद, आपल्यासारख्या योग्याचे आमच्या घरीं

येणे हे आमचे सौभाग्य आहे."

शिवानंदाने घाबरतच स्वतःकडे पाहिले. ते बुटके, लठ्ठ होते आणि त्यांचे पोटही पुढे आले होते. त्यांच्या लक्षांत आले नाही की लक्ष्मणाने त्यांना योगी शिवानंद कसे मानले." मी आणि योगी ! आपल्याला कांही भ्रम तर नाही झाला?" असे म्हणत ते लक्ष्मणाजवळ बसले.

"आपल्याला पाहूनच मला असे वाटले आणि म्हणून आपल्याला योगी म्हणूनच संबोधित केले." लक्ष्मणाने हंसत सांगितले.

इतक्यांत एक श्रीमन्त मिशीवाला मनुष्य तेथे आला. तो सहा फुटांचा माणूस गुरगुरत लक्ष्मणाला म्हणाला, "घे आपल्या हजार मोहरा. मला ही रक्कम देऊन तू मदत जरूर केलीस. पण असे ऐकण्यात आले की यावर तुझी पत्नी फारच नाराज झाली आहे. आणि तिने मला खरे खोटे सुनाविले. जे तोंडात आले ते ती बडबडत राहिली. तुझ्यासारखा लोभी आणि स्वार्थी माणूस मी आजपर्यन्त पाहिला नाही. खरे सांगितले तर तुझ्यासारख्याचे कर्ज चुकविणे हा मूर्खपणा आहे. मी तुला ही रक्कम परत देणार नाही. तुला जे शक्य असेल ते कर." असे म्हणत पैशाची थैली घेऊन तो परत निघून गेला. परन्तु लक्ष्मणाने एक गोष्टही तोंडातून काढली नाही.

शिवानंद सारे कांही पाहात राहिले होते. त्यांना आश्चर्य वाटले की इतक्या शिव्या ऐकूनही लक्ष्मण गप्प कां बसला आहे. ते लक्ष्मणाला म्हणाले, "तोंडाला येईल ते बोलून तो निघून गेला आणि आपण तोंडातून एक शब्दही काढला नाही. त्याची गरज असूनही त्याने आपल्याबरोबर उद्धट वागणूक केली आणि आपण गुपचूप ऐकत राहिलात. मला आपल्या ह्या सहनशक्तीचे फारच आश्चर्य वाटले."

"माझ्या बाबत सर्व लोक असेच बोलत रहातात सर्वांचे असे सांगणे आहे की आपल्यांतच कांही दोष आहे, कमतरता आहे, त्यामुळें कोणीही आपल्याला पसंत करीत नाही. मला त्यांनी असा सल्ला दिला की योगी शिवानंदाला भेटून, आणि ह्याचे कारण जाणून आपल्याला सुधारावे, संसारसागरात उड्या मारणाऱ्या माझ्यासारख्याला इतकी सवड कुठे? मला आपल्याला पाहूनच असे वाटले की स्वतः शिवानंदच माझ्या घरी आले. मला असे वाटते की आपणच मला स्थितप्रज्ञ बनवू शकाल. आज माझ्या घरी रहा आणि माझा पाहुणचार स्वीकारा. माझे वर्तन कसे बदलू शकेन हे मला सुचवा." लक्ष्मण म्हणाला.

शिवानंद दिवसभर त्याच्याच घरी राहिले. लक्ष्मणाची व्यवहारशैली त्यांना फारच विचित्र वाटली.

लक्ष्मणच्या पत्नीने आपल्या पतीला विचारले "आज कसली भाजी करूं?" वांग्याची भाजी करायला लक्ष्मणने सांगितले. स्वतःशी बडबडत आणि चिडून ती तेथून गेली. तिने वांग्याची भाजी केलीच नाही पण दुधीची भाजी केली. त्यांच्या मुलाने येऊन स्पष्टपणे सांगितले, "मी पुढे शिकूं इच्छित नाही, शेती करीन." लक्ष्मणाने आपली मान्यता त्यावर दिली. परन्तु त्याच्या पत्नीने अधिकाराने सांगितले, "तुम्ही धट्टेकट्टे आहात, डोंगरासारखे धिप्पाड आहात. तुम्ही पर्वतासारखे मजबूत, एकटेच शेती संभाळू शकाल. तो शेती कां करील? तो अवश्य शिकेल."

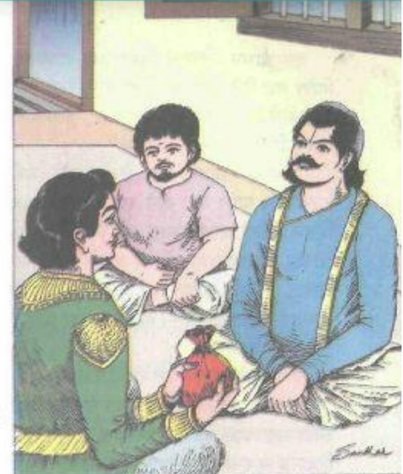
लक्ष्मणाने आपल्या मुलाला सल्ला दिला की तो आपल्या आईचे म्हणणे ऐकेल आणि शिक्षण चालू ठेवील. माळी, नोकर किंवा बाहेरुन आलेले किती तरी लोक त्याच्याजवळ आले, कांहींनी त्याच्या स्तुतीचे पूल बांधले, तर कांहींनी त्याला मुक्तकंठाने शिव्या ऐकविल्या. परंतु लक्ष्मण गप्प राहिला. तो गुपचूप ऐकतच राहिला.

शिवानंदाला असे वाटले की लक्ष्मण असमर्थ व शक्तिहीन आहे. आपल्या बुद्धीचा उपयोग न करता, कोणताही निर्णय घेऊं न शकणें, प्रत्येक गोष्टीवर नंदी बैलासारखी मान डोलवीत रहाणे, हे शिवानंदाला अतिशय गैर दिसले. ते लक्ष्मणाला सांगणारच होते की माणसांत स्वाभिमान असावा, त्याचे आपले व्यक्तिमत्व असावे, तेवढ्यांत एक माणूस तेथे आला.

तो रत्नगुप्ताचा मेव्हणा होता. आपल्या पांच हजार मोहरा लक्ष्मणाला द्यायला तो आला होता.

"तुझी नियत अजूनही बदलली नाही. तूं पुन्हां चोरी कां केलीस?" लक्ष्मणाने विचारले, "चोरी करताना तू मला पाहिलेस कां? वेड्यासारखे असे बोलतो आहेस, यासाठींच कोणीही तुझा मान राखीत नाही. मी तुला रक्कम दिली आणि ती सुरक्षित ठेवणे हे फक्त तुझे काम आहे. ह्यापेक्षां जास्त बोलूं नकोस. आपल्या आवाक्यात रहा." रत्नगुपत्चा मेव्हणा कटु स्वरांत म्हणाला.

त्यावेळी लक्ष्मण नाराज होऊन म्हणाला, "या माझ्या गोष्टी लक्षपूर्वक ऐक-भक्त भक्तिपूर्वक ईश्वराला

नमस्कार करतो, ह्याचा अर्थ असा नाही की मूर्ती दगड नाही. नास्तिकाच्या झटकारल्याने, स्वीकार न करण्याने, असा अर्थ होत नाही की मूर्तीत ईश्वर नाही. आपल्याला जो मान मिळतो तो आपल्या मोठेपणामुळे नाही, तर दुसऱ्याच्या अभिरुचीने, तसेच त्यांच्या ज्ञानावर जाणीवेवर निर्भर रहाते. जोपर्यन्त आम्ही दुसऱ्यांचा आदर करीत राहूं, आणि आपले काम चांगल्या तऱ्हेने करीत राहू तोपर्यन्त आम्हाला पर्वा नसावी की कोणी आमचा मान ठेवतो आहे किंवा नाही. मी तुझे धन सुरक्षित ठेवीन. काल रात्रीं तू रत्नगुप्ताच्या तिजोरीतील दहा हजार मोहरांची चोरी केलीस आणि आपल्या बचावासाठी तू शंभर मोहरा नोकराच्या कपड्यांत ठेवून दिल्यास. तुला लहान मोठी कर्जे फेडावयाची होती, ती फेडलीस आणि उरलेल्या पांच हजार मोहरा तूं मला देत आहेस. ह्या अपराधामुळे तुला तुरुंगात जावे लागले तरी त्यासाठीं मी जबाबदार नाही."

रत्नगुप्ताच्या मेव्हण्याने लक्ष्मणाच्या बोलण्यावर विशेष लक्ष दिले नाही. आणि तो तेथून निघून गेला. शिवानंदाने आश्चर्य प्रगट करीत विचारले, "आपल्याला कसे माहित की त्याने चोरी केली?"

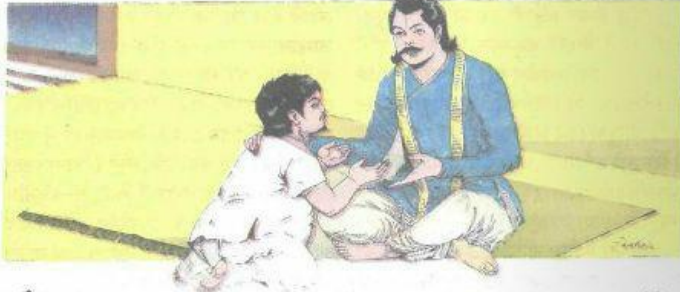
"त्याला पाहूनच मला असे वाटले. जसे आपल्याला पाहून मला असे वाटले की आपणच शिवानंद योगी आहात. मला असेही वाटले की ह्या चोराला पकडण्याच्या उद्देशाने आपण येथे आला आहात. आपली कोणतीच हरकत नसेल तर या विषयांत मी आपला शिष्य होण्यास तयार आहे." लक्ष्मण म्हणाला.

शिवानंदाने लगेच त्याला नमस्कार करुन म्हटले, "आपल्याला समजण्यांत मी थोडा उशीरच केला आणि अनावश्यक वेळ वांया घालविला. आपण जेव्हां शिवानंद म्हणालात तेव्हांच मला समजावयास हवे होते की आपणच खरे स्थितप्रज्ञ आहात. संसारसागर तरुनही आपण राग द्वेष, भावनोद्वेग, मीपणा इत्यादि पासून दूर आहात. स्थितप्रज्ञ होण्याचा अभ्यास मला आपल्यापासूनच करावयास पाहिजे. स्वामी उपदेश करा!"

आपले डोके नकारार्थी हालवीत लक्ष्मण म्हणाला, "मी सामान्य प्राणी आहे, साधारण जीवन जगणारा, आणि आपण सर्व कांही त्याग करुन योगसाधनेत मग्न आहात. महायोगी आहात. रत्नगुप्ताने आपल्याला टोकले, आपल्या योग शक्तीची चेष्टा केली तरीसुद्धां आपण गप्प राहिलात. एका निरपराध्याला वांचविण्यासाठी आपण जड ओझ्याचा भार आपल्यावर घेतलात. तात्कालिक रुपाने आपल्या योगशक्ति जरी निष्फळ झाल्या तरीही आपण महान आहात. माझ्यासारखे आपण कोणी सामान्य मनुष्य नव्हेत."

शिवानंद म्हणाले, "स्वामी, आता माझ्यांत ज्ञानोदय झाला आहे. स्थितप्रज्ञ होण्यास योगसाधनेची कांही जरूर नाही. आतापर्यन्त मी सगळ्यांकडून योगी म्हणवून घेण्यासाठी लालचावलेला होतो. यामुळे मी स्थितप्रज्ञ होऊं शकलो नाही." लक्ष्मणाने मनाई करुनही शिवानन्द त्याच्या पाया पडले.

नंतर लक्ष्मणाच्या साक्षीच्या आधारावर शिवानंदांनी खरा चोर रत्नगुप्ताच्या हवाली केला. सख्खा मेव्हणा असूनही रत्नगुप्ताने त्याला तुरुंगाची शिक्षा देवविली. शिवानंदांच्या म्हणण्यानुसार त्याने आपल्या नोकराची क्षमा मागितली. त्यानंतर शिवानंद आश्रम सोडून निघून गेले. आणि अज्ञात स्थळीं स्थितप्रज्ञ होऊन अनेकांना मदत करुं लागले.

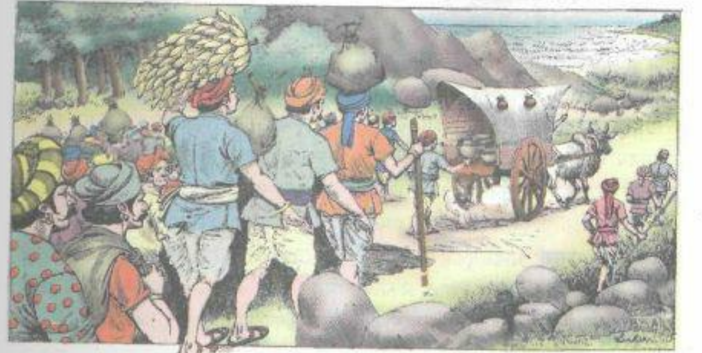
६५. यादवांचा विनाश

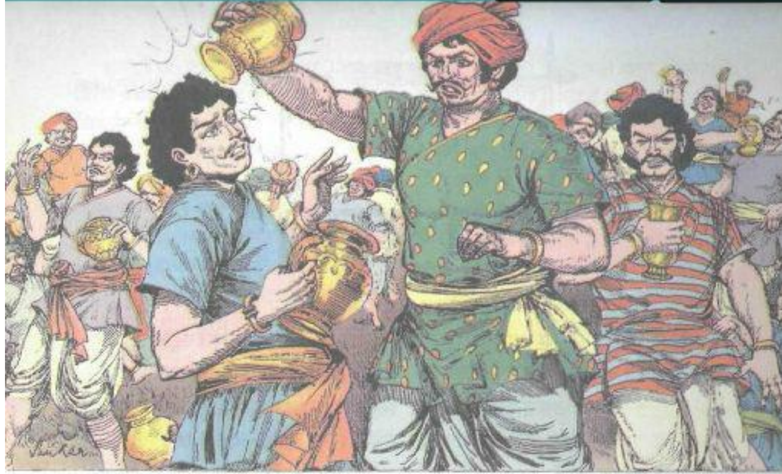
महाभारत

दुसऱ्या दिवशी सांबाच्या गर्भातून मुसळ जन्मले. हे बघून श्रीकृष्णाने यादवांना आदेश दिला की त्या मुसळाचे चूर्ण करुन ते समुद्रांत फेकून द्या. यानंतर कृष्णाने अशी घोषणा केली की कोणी मदिरा-पान करुं नये. जो कोणी मदिरेचे सेवन करेल त्याला फांशी दिली जाईल.

वृष्णि व अंधकवंशी लोक अत्यंत जागरुक होते. तरीही परत परत अनेक अपशकून होऊं लागले. सगळीकडे उंदीर वाढले. यादव अनेक गैरकृत्यें करुं लागले. मोठ्यांविषयी त्यांच्या मनात आदरभाव राहिला नाही. पती-पत्नी एकमेकांची निंदा करुं लागले. जेवणांत किडे पडूं लागले. अशा तऱ्हेचे अपशकून महाभारत युद्धाआधीदेखील झाले होते. आणि त्या अपशकुनांनी जनहानीचा संकेत दिला होता. त्याची आठवण येऊन कृष्णाने समस्त यादवांना समुद्रतीरी तीर्थयात्रेला घेऊन जाण्याचे ठरविले.

तीर्थयात्रेची तयारी झाली. मोठ्या प्रमाणांत मदिरा, मांस तयार केले गेले. सर्वजण हत्ती, घोडे व रथांवर स्वार होऊन समुद्रतीरावर पोचले. आणि

सगळ्यांनी आपल्या राहाण्याची व्यवस्था केली. थोडया अंतरावर प्रभासतीर्थ होते.

वृष्णि वंशीय उद्धव, जो श्रीकृष्णाचा लाडका सखा होता, सर्व यादव वीरांना तो समुद्रतटावर घेऊन गेला. तिथे लोक आरडाओरडा करत, दंगा करत आपल्याला हवी तशी मदिरा पिऊं लागले. तेव्हा कृष्ण व बलरामाबरोबर सर्व लोकांनी खूप मदिरा प्राशन केले. मदिरेच्या नशेत युयुधान कृतवर्माला म्हणाला "तुम्ही झोपलेल्या उपपांडवांचा फसवून वध केला आहे. पण कुठलाही यादववंशी असा अधर्म कधीही करणार नाही." यावर दोघांच्यात वादावादी झाली. यादव मदिरापानाची भांडी एकमेकांवर फेकू लागले. अशा तऱ्हेने एकाच वंशात अकारण भांडण सुरुं झाले. बघता बघता प्रद्युम्न भोज-वंशीयांवर तुटून पडला. भोजवंशीयांनी सात्यकी व प्रद्युम्नावर हल्ला केला. आणि दोघांना मारले. यामुळे कृष्णाला राग आला व त्याने एक मूठभर लव्हाळे तोडून लोकांना मारले. आश्चर्याची गोष्ट अशी की त्या लव्हाळयाने मुसळाचे काम केले.

सगळयांनी तेच गवत तोडून तोडून एकमेकांना मारले. तेव्हां रागाने धुंद झालेले, वेडे झालेले लोक, एकमेकाला मारूं लागले. यावेळी मुलाने वडीलांना तर वडीलांनी मुलाला मारले. आपला मुलगा, नातवंडे, मेलेली पाहून कृष्णाने अनावरणीय क्रोधाने बाकी सर्वांना मारुन टाकले.

तेव्हां कृष्णाचा सारथी दारुक व बभ्रुवाहनाने त्याला म्हटले, "देवा, या भांडणात सगळे लोक मेले आहेत. आपण जाऊन बलरामाला शोधूं. त्यांचा कांही पत्ता लागत नाही!".

शेवटी त्यांना एका झाडाखाली बसलेला बलराम दिसला. तेव्हां कृष्ण दारुकाला म्हणाला "तू तावडतोब हस्तिनापुरांस जाऊन पांडवांना सांग, की सगळे यादव मुनींच्या शापामुळे मेले. ही वार्ता ऐकून अर्जुन धावत येथे येईल".

त्याचक्षणी दारुक रथांतून निघाला. तेव्हां कृष्ण बभ्रुला म्हणाला "तूं बायकांचे रक्षण कर. त्यांच्या अंगावरील दागिन्यांच्या लोभाने चोर त्यांना पळवून नेतील".

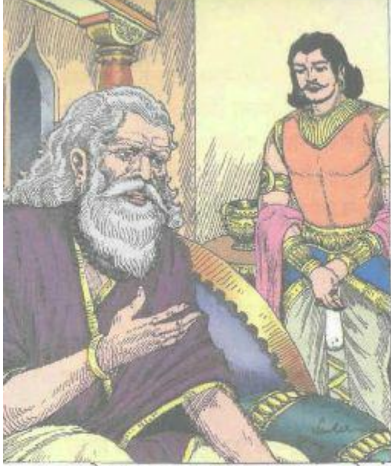
पण कृष्ण बोलत असतानाच एका शिकाऱ्याचा बाण लागून बभ्रुवाहन मेला. शेवटी कृष्ण बलरामाला म्हणाला "मी सर्व बायकांना द्वारकेला पोंचवून परत येतो तोपर्यन्त तू कुठेही जाऊं नकोस. इथेच रहा."

असे म्हणून सर्व बायकांना घेऊन कृष्ण द्वारकेला गेला. सर्व स्त्रियांना आपल्या पित्याच्या हाती सोपवून म्हणाला "पिताश्री, मी आता इथे राहूं शकत नाही. बलराम व मी दोघे तपश्चर्या करुं". अशी वडीलांची समजूत काढून कृष्णाने त्यांना प्रणाम केला. आणि ते बलरामाकडे परत आले.

बलराम एका निर्जन प्रदेशात योगसमाधीत होते. कृष्णासमोर एक सहस्त्र फण्या असलेला धवल सर्प बलरामाच्या तोंडातून निघून समुद्रांत गेला. त्या सर्पाचे स्वागत करण्यांस वरुणदेव व अन्य सर्प आले.

यानंतर पुष्कळ काळापर्यन्त इकडे तिकडे फिरुन कृष्ण एका स्थानी आले. इतक्यांत 'जर' नांवाचा शिकारी आपल्या शिकारीमागे धावत तिथे आला. लांबून कृष्णाला बघून हरीण समजून

त्याने कृष्णाच्या पायावर बाण मारला. तेव्हा कृष्णाने देहत्याग करुन आपल्या तेजाने पृथ्वी व आकाश भरुन टाकून ते स्वर्गांत गेले. इन्द्र व इतर सर्व देवांनी त्यांचे स्वागत करुन त्यांना आपल्या बरोबर घेऊन गेले.

श्रीकृष्णाने पाठविलेला दारुक कुरुदेशी पोचला. पांडवांना भेटून त्याने यादव वंशाच्या विनाशाची वार्ता त्यांना सांगितली. ही बातमी ऐकून पांडवांना फारच दुःख झाले. अर्जुन दारुकाबरोबर द्वारकेला आला. व अनाथ यादव स्त्रियांना भेटला. अर्जुनाला बघून त्या शोक करुं लागल्या. त्यांचे दुःख बघणे असह्य होऊन त्यांचे सांत्वन करुन अर्जुन वसुदेवाला भेटायला गेला.

वसुदेवाने त्याला आलिंगन देऊन म्हटले "अर्जुना, असामान्य राक्षसांना लीलया मारणारी माझी मुले आता राहिली नाहीत पण मी अजून जिवंत आहे. तुझे शिष्य सात्यकी व प्रद्युम्नामुळे यादव वंशाचा विनाश झाला. पण यांत कोणाचाही दोष नाही. हे सगळं मुनींच्या शापाचे फळ आहे. कृष्ण मला सांगून गेला आहे की तू इथे येशील. व तुझ्या सांगण्याप्रमाणेच मी वागायचे आहे."

यानंतर अर्जुन दारुकाबरोबर यादवांच्या दरबारांत गेला. व मंत्र्यांना म्हणाला, "लवकरच द्वारकानगरी पाण्याखाली जाईल. मी सर्वांना इंद्रप्रस्थाला घेऊन जाणार आहे. तुम्ही इथे असलेली धनसंपत्ती गोळा करा. तुमचा राजा बनणारा 'वज्र' इंद्रप्रस्थात राहील. सर्व लोकांनी यात्रेची तयारी करा. उशीर करुं नका".

त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी वसुदेवाने योगसमाधी घेऊन प्राण सोडले. वसुदेवाच्या बायका देवकी, रोहिणी, भद्रा व मंदिरा त्याच्या बरोबर सती गेल्या. वसुदेवाच्या लाडक्या प्रदेशांतच त्याचा दहन संस्कार केला. त्यानंतर वज्र इत्यादि वृष्णि व अंधक कुमारांनी त्या स्थळी जल तर्पण केले.

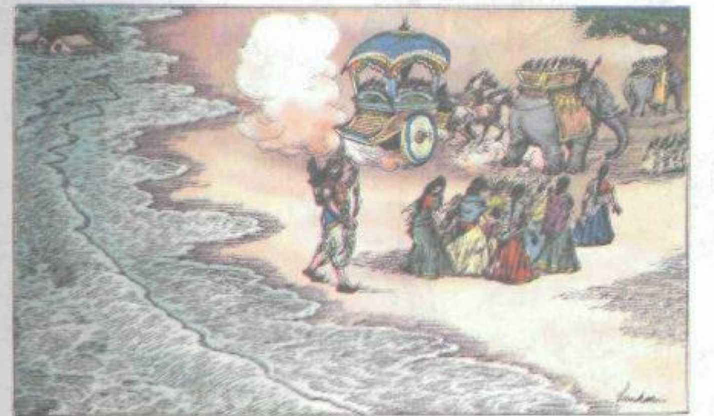
त्यानंतर अर्जुनाने यादव मरण पावलेल्या जागी जाऊन त्यांची उत्तरक्रिया केली. सातव्या दिवशी अर्जुन द्वारकेहून निघाला. हत्ती, रथ, पायीं चालणारे, पुढें पुढें जात होते, व मांगे समुद्र हळूहळू द्वारकेला आपल्या पोटांत घेत होता.

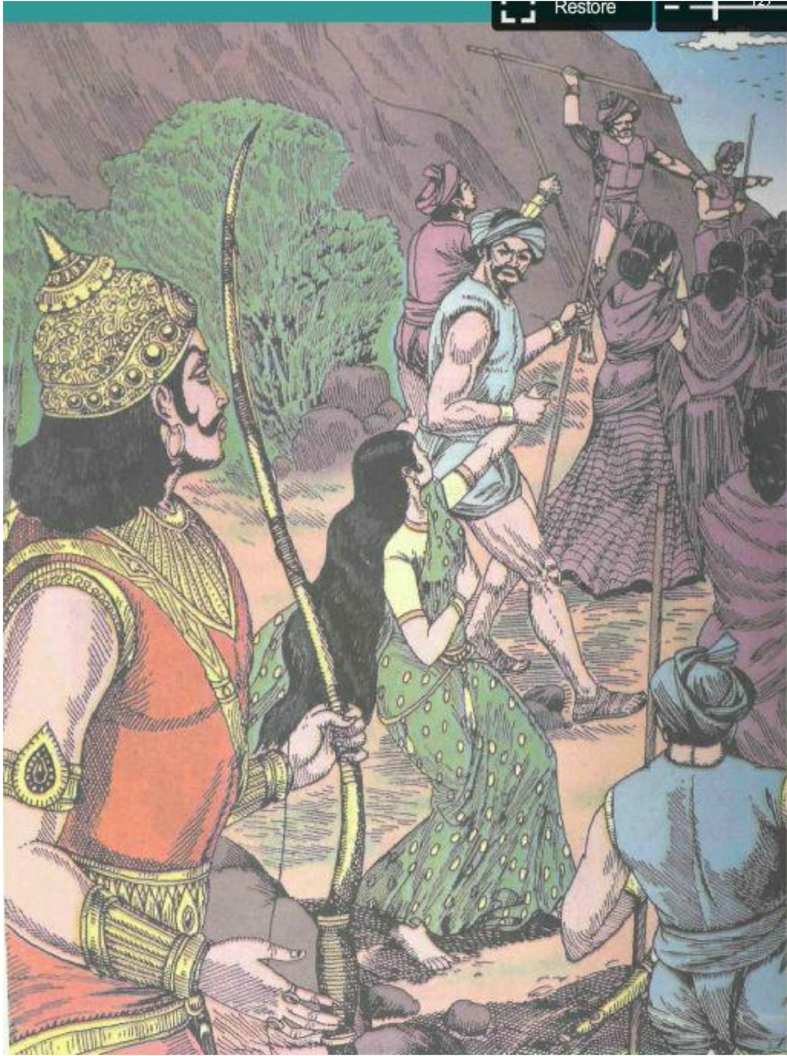
अर्जुन मजल दर मजल करीत पंचनदात येऊन पोचला. असंख्य असहाय स्त्रियांच्या बरोबर एकट्या अर्जुनाला बघून चोरांनी काठ्या घेऊन दगड फेकले व ते बायकांवर तुटून पडले. अर्जुनाने त्यांना डराधमकवायला पाहिले. पण त्यांनी तिकडे लक्ष दिले नाही. तेव्हां रागावून अर्जुनाने गांडीव धनुष्य उचलले पण ते चालविणे देखील त्याला कठीण झाले. त्याला आपली अस्त्रें आठवेनात. तो चोरांचे कांही करुं शकला नाही. आपल्या या दयनीय अवस्थेची त्याला लाज वाटली. त्याच्या देखत चोर यादव स्त्रियांना पळवून घेऊन गेले. ज्या बायका वाचल्या त्यांना व बरोबरची धनसंपत्ती घेऊन अर्जुन कुरुक्षेत्री पोचला.

युधिष्ठिराने ठरविल्यावर कृतवर्माची पत्नी व पुत्राला मूर्तिकावतमधे, छोटी मुले, स्त्रिया व वृद्धांना इंद्रप्रस्थात, सात्यकीच्या मुलाला सरस्वतीमधे ठेवून, त्याने वज्राला इंद्रप्रस्थाचा राजा बनविले. अक्रूराच्या बायकांना वज्राच्या आश्रयाला ठेवले. कृष्णाच्या बायकांत रुक्मिणीने अग्नीप्रवेश केला. सत्यभामा वगैरे वनांत जाऊन तपस्या करुं लागल्या.

तेव्हां अर्जुन महर्षि व्यासांच्या आश्रमांत गेला. अर्जुनाला पाहिल्याबरोबर व्यासांनी विचारले "अर्जुना, तू अत्यंत कष्टी दिसत आहेस. काय झाले?"

यावर अर्जुन म्हणाला "हे महात्मा, मी दुःखी कष्टी कां होणार नाही? श्रीकृष्ण, बलराम मारले गेले. मुनींच्या शापामुळे सारा यादव वंश नष्ट झाला. असाधारण धक्के खाणारे यादव वीर गवताच्या टोकांनी मेले. या घटनांनी माझ्या मनाला जबरदस्त धक्का बसला आहे. मला कळत

नाही की ज्या लोकामध्ये कृष्ण नाही तिथे मी कसा राहूं शकेन? ह्याहीपेक्षा एक भयंकर घटना घडली आहे. अचानक माझे सारे शौर्य मला सोडून गेले आहे. चोर यादव स्त्रियांनी पळवून नेत होते आणि मी कांहीही करुं शकलो नाही. माझे मन दुःखी, अशांत आहे. मी वेडयासारखा भटकत आहे. मी काय करूं?''

''हे अर्जुना, वृष्णि व अंधक शापामुळे मेले. त्यांची चिंता करुं नकोस. कृष्ण हे थांबवू शकला असता. पण हे बघून देखील तो गप्प राहिला. शाप टाळणे त्याच्या हातांत तरी होते का? कृष्णाचे अवतारकार्य पूर्ण झाले. ते आपल्या निजधामास गेले आहेत.''

तू सुद्धां भीम, नकुल व सहदेवाबरोबर अनेक महान कार्ये केली आहेस. माझा विश्वास आहे की तुम्ही कृतार्थ झाला आहांत. तुम्हाला पण लवकरच उत्तमगती प्राप्त होईल. काळ स्वतः सगळ्यांना बदलतो. हे जग काळाच्या आधीन आहे. काळच आपल्यावर राज्य करत असतो. आपल्याला नाचवत असतो. तुझ्या अस्त्रांचे कार्य संपले होते. म्हणून ती गेली. हा काळाचा महिमा आहे. म्हणून तू चिंता करुं नकोस''. महर्षि व्यासांनी त्याला समजांवले.

अर्जुन हस्तिनापुरांस परत आला. युधिष्ठिराला सगळी हकीगत त्याने सांगितली.

हे सगळे ऐकल्यानंतर युधिष्ठिराच्या मनांत महाप्रस्थान करायचा विचार आला. तो अर्जुनाला म्हणाला ''अर्जुना, काळ सर्व प्राण्यांना जखडून ठेवतो''. यानंतर सर्व पांडवांच्या मनांत महाप्रस्थान करण्याची इच्छा झाली. युधिष्ठिराने युयुत्सुला बोलावून त्याच्या हाती राज्य सोपवले.

आपल्या राज्यासाठी वारस म्हणून परीक्षित व इंद्रप्रस्थांसाठी वज्राला राजा करण्याचा निर्णय झाला. दोघांवर देखरेखीचे काम सुभद्रेवर सोपवलें. मग युधिष्ठिराने द्वारकेंत मेलेल्या लोकांचे शास्त्राप्रमाणे विधीपूर्वक श्राद्धकर्म केले. (क्रमशः)

साहसी योद्धा

धरणीकोटमधें एक घरंदाज क्षत्रिय सरदार होता. त्याचं नांव शूरवर्मा. त्याला एक सुंदर मुलगी होती. तिचे नांव मालिनी. ती नुसतीच रुपवती नव्हती, तर त्याच्या अपार संपत्तीची वारसदेखील होती. तिच्याशी लग्न करण्यास अनेक तरुण उत्सुक होते. परंतु आपल्या प्रयत्नांत ते अयशस्वी झाले. कारण आपल्या मुलीचा विवाह एखाद्या धाडसी योद्ध्याशीच करायचा, असं शूरवर्मानें ठरवलं होतं.

त्या शहरांत कीर्तिसिंह नांवाचा एक तरुण राहात होता. तोही अतिशय देखणा होता. एकेकाळीं त्याच्या वाडवडिलांची सत्ता कांही राज्यांवर होती. पण सध्यां तो मात्र निर्धन होता. त्याची संपत्ती म्हणजे फक्त एक तलवार आणि एक पांढरा घोडा एवढीच होती. म्हणून तो सैन्यांत भरती होऊन आपले पोट भरीत होता. तो जरी अतिशय शूर होता, तरी आपल्या शौर्याची चुणुक दाखवण्याची संधी त्याला आजपर्यंत मिळालेली नव्हती.

एक दिवस कीर्तिसिंह दूरच्या प्रवासाहून शहरांत परत येत होता. शहराच्या बाहेरच शूरवर्माचा सुंदर महाल होता. तो पाहून त्याने आपला घोडा तिथेंच बांधला. उन्हांतून प्रवास केल्यामुळें त्याला खूप तहान लागली होती. आपल्या घोडयाला व स्वतःला प्यायला पाणी मिळावे म्हणून तो महालाजवळ पोचला.

महालासमोर सुंदर झाडें व फुलझाडें असलेले एक उद्यान होते. झाडांच्यामधें कमळांनी भरलेला एक तलाव होता. त्या तलावाच्या कांठावर मालिनी बसलेली होती. पावलांचा आवाज ऐकून तिने कीर्तिसिंहाकडे मान वळवून पाहिले, आणि विचारले, "आपण कोण आहात? काय पाहिजे आपल्याला?"

मालिनीचे सौंदर्य पाहून कीर्तिसिंह चकित झाला होता. आणि खरं म्हणजे त्याचा देखणा, रुबाबदार चेहरा पाहून मालिनीदेखील चकित झाली होती.

२५ वर्षांपूर्वी 'चांदोबा'त प्रसिद्ध झालेली कथा

"मी फार लांबून प्रवास करीत आलोय. मी आणि माझा घोडा, दोघांनाही खूप तहान लागली आहे. आम्हाला प्यायला पाणी द्याल कां?" कीर्तिसिंहाने तिला विचारलं.

मालिनीने दोनदा टाळी वाजवली. लागलीच एक सेवक येऊन उभा राहिला.

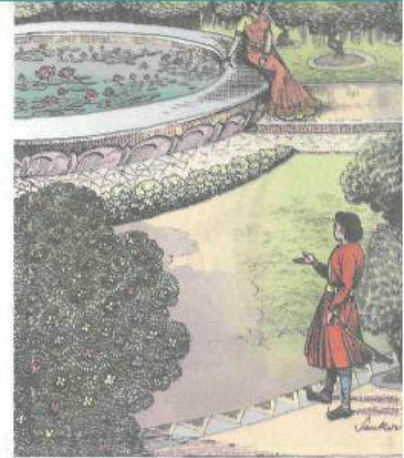
"यांना प्यायला पाणी घेऊन ये. नंतर घोड्याला घेऊन जा आणि त्याला पाणी पाज."

सेवकाने लगेच कीर्तिसिंहाला पाणी आणून दिले व नंतर तो घोड्याला घेऊन गेला.

तहान भागल्यानंतर कीर्तिसिंहाचा थकवा दूर झाला. चारी बाजूला नजर फिरवून त्याने मालिनीला विचारले, "वा, हे उद्यान किती सुंदर आहे. इथें राहूनदेखील आपण उदास कां आहात?"

"माझ्या दुःखाचं कारणही तेच आहे. मला वाटतं की या जन्मीं माझा विवाह होणं कठीण आहे. माझ्या वडिलांनी निर्णय घेतलाय की ते एखाद्या साहसी योदध्याबरोबर माझा विवाह करतील. जर भीम किंवा अर्जुनापैकी कुणी जिवंत असेल तरच माझा विवाह होईल, एरवीं नाही." मालिनीने आपल्या मनांतली व्यथा प्रकट करीत उत्तर दिले.

"तर मग माझ्यासारख्या व्यक्तीला हे भाग्य लाभणार नाही. कारण मी एक साधा सैनिक आहे. आमचे घराणें मोठे आहे, पण माझी संपत्ती म्हणजे फक्त ही तलवार आणि घोडा, इतकीच! मी साहसी आहे, धाडस करुं शकेन - पण आजवर माझी पात्रता जोखण्याची संधीच मला अद्याप कधीं मिळालेली नाही. जेव्हां केव्हां

मिळेल, तेव्हां माझं वय किती असेल कोण जाणे!" कीर्तिसिंह म्हणाला.

"मला सुखी करण्यासाठी आपल्यासारखी व्यक्ती योग्य आहे. परंतु माझ्या वडिलांचे समाधान होण्यासाठी आपल्यासारखी व्यक्ती कांही उपयोगी पडणार नाही." मालिनी म्हणाली.

ते दोघेजण बोलत होते तोपर्यंत सेवकाने घोड्याला पाणी पाजून परत आणले.

"आता आपण परत जावं. अनोळखी व्यक्तीशी मी बोललेलं माझ्या वडिलांना आवडणार नाही." मालिनीने त्याला नम्रपणें सांगितलं.

कीर्तिसिंहही आपल्या घोड्यावर बसून घरी परत गेला. परंतु प्रयत्न करुनही मालिनीला तो विसरुं शकला नाही. जर मालिनीला स्वतःची इच्छा पूर्ण करता आली असती तर तिने

त्याच्याशी विवाह केला असता. या जाणिवेने त्याला जास्तच वाईट वाटत होते. तो डोंगरात भटकायला जात असे व याच गोष्टीचा विचार करीत असे.

असाच एक दिवस तो डोंगरांत हिंडत होता, तेव्हां एका ठिकाणीं त्याला एक झोंपडी दिसली. झोंपडी समोरच एक म्हातारी आजीबाई बसली होती.

कीर्तिसिंहाचा चिंताक्रांत चेहरा पाहून तिने त्याला विचारलं, "काय रे बाळ? तूं इतका उदास कां दिसतो आहेस?" कीर्तिसिंहाची सारी कथा ऐकून आजीबाई झोंपडीत गेली. थोड्या वेळानंतर एक डबी घेऊन आली. "या डबींत एक लहानसा किडा आहे. ही जमिनीवर पाडलीस तर मंत्राच्या प्रभावाने त्या किडयाचे एका महासर्पांत रूप बदलेल. तूं जर त्याला मारलंस तर तूं एक साहसी योद्धा म्हणून प्रसिद्धी मिळवशील. प्रयत्न करून तर पाहा, कदाचित हिच्या मदतीने तुझी इच्छापूर्ती होऊं शकेल." असे म्हणत आजीने ती डबी कीर्तिसिंहाला दिली.

दुसऱ्या दिवशी कीर्तिसिंहाने ती डबी आपल्या कपड्यांत लपवली आणि तो शूरवर्माच्या घरीं पोंचला. शूरवर्माने त्याचे स्वागत करुन विचारले, "तूं कोणत्या कामासाठीं आला आहेस?"

"मी एका नवशिका शिपाई आहे. एक दोन छोट्या लढायांत मी भाग घेतला आहे. मोठ्या लढायांत भाग घ्यायची संधी मला अजून मिळाली नाही. पण जेव्हां मोका मिळेल, तेव्हांच मी माझ्या शौर्याबद्दल बोलूं शकेन." कीर्ति-सिंहाने सांगितलं. "असामान्य शौर्याचे कृत्य केलेस की नंतरच मला येऊन भेट. तेव्हां आता तूं इथून निघून जा." शूरवर्माने त्याला उत्तर दिले.

कीर्तिसिंहाने मान लवून अभिवादन केले व तो बाहेर आला. आपली डबी उघडून तो किडा त्याने खाली पाडला. दुसऱ्याच क्षणीं बाहेर मोठा कोलाहल ऐकूं आला व एकच गोंधळ माजला. सर्वजण महालाबाहेर आले. शूरवर्मादेखील पळत आला.

बाहेर एक प्रचंड सर्प फुत्कारत होता. मूर्तिमंत भीती समोर उभी राहिली होती.

"अरे, तुम्ही सारेजण बघत काय बसलात? त्याला ठार मारा आधी!" शूरवर्मा ओरडूं लागला. पण कुणीही सर्पाजवळ जाण्याचे धाडस केले नाही. उलट सगळेच दूर पळूं लागले. "सरकार, त्या मोठ्या सर्पाला मारणं म्हणजे कांही

लहानसहान गोष्ट थोडीच आहे?" सेवकांनी सांगितलं.

"थांबा, मी पाहातो त्याच्याकडे!" असं म्हणून कीर्तिसिंहाने म्यानांतून आपली तलवार उपसली. परंतु तो सर्प शेपटीने कीर्तिसिंहाला फटके मारायचा प्रयत्न करीत होता.

कीर्तिसिंह तलवारीने सापाची शेपटी काटण्याचा प्रयत्न करूं लागला. परंतु साप त्याचा वार चुकवून कीर्तिसिंहालाच विळखा घालण्याच्या तयारींत होता. कीर्तिसिंहाने मोठ्या शिताफीने सापाचा हेतू निष्फळ ठरवला. सांपही कीर्तिसिंहाच्या तलवारीच्या घावापासून आपले रक्षण करत होता. पण शेवटी कीर्तिसिंहाने सांपाची शेपटी तोडली. त्यानंतर त्याने सांपावर अनेक वार केले व त्याला कमजोर बनवलं आणि आपल्या तलवारीने अखेरीस सांपाला मारुन टाकलं.

सांप-माणसाची ही भयंकर लढाई पाहणाऱ्यांचे शरीर घामाने ओलेचिंब झालेले होते, व ते सगळेच घाबरलेले होते. शूरवर्माच्या चेहऱ्यावर मात्र आनंद मावत नव्हता.

तो कीर्तिसिंहाजवळ गेला आणि त्याच्या खांद्यावर प्रेमाने थोपटत त्याने त्याला शाबासकी दिली. शूरवर्मा म्हणाला, "शाबास! तूं खराच साहसी योद्धा आहेस." त्यानंतर सेवकांना बोलावून त्याने आज्ञा केली. "यांना चांगले अभ्यंगस्नान घालून नवीन कपडे द्या आणि पुरोहितांना बोलावणें पाठवा."

त्यानंतर मालिनी व कीर्तिसिंहाचा विवाह मोठ्या थाटांत साजरा झाला. कांही दिवसानंतर कीर्तिसिंह एक थैली व एक छोटी डबी घेऊन पर्वतराजींकडे गेला. त्या म्हाताऱ्या आजीला भेटून तो म्हणाला, "आजीबाई, ही घ्या तुमच्यासाठी एक भेट. आणि ही तुमची डबी. मी ती परत आणली आहे."

आजीबाईने थैली उघडून पाहिली. तर त्यांत सोनें भरले होते. डबी उघडून पाहिली तर त्यांत तो किडा होता. तिने कीर्तिसिंहाला मनःपूर्वक आशिर्वाद दिला, "बाळ! दीर्घायुषी हो आणि यशस्वी हो!"

स्वर्ग? नरक?

रामाच्या मंदिरात एक प्रकांड पंडित प्रवचन करीत होते. पाप-पुण्य आणि स्वर्ग-नरक याबद्दलची माहिती ते श्रोत्यांना समजावून सांगत होते.

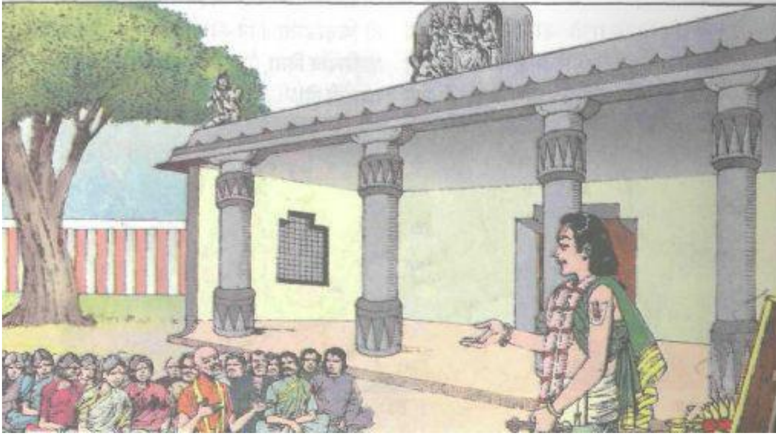
"मोक्षप्राप्ती हे सर्वांचे लक्ष्य असायला हवं! इहलोकांत पुण्यकार्य करता करता पारिवारिक जीवनांत जास्त गुंतून न जाता जे जीवन जगतात, त्यांना स्वर्गप्राप्ती अवश्य होते. पण हे दिसतं तितकं सोपं नसतं बरं! याच्यासाठी प्रथम आपल्या मनांतल्या इच्छा नष्ट करायला हव्यात. आपली दृष्टी परमेश्वरावर केंद्रित केली पाहिजे. अशा प्रकारें पुण्य मिळवून परमेश्वराच्या निकट जाण्याची ज्यांना इच्छा आहे, त्या सर्वांनी हात वर करावेत." उपस्थित असलेल्या भक्तवृंदाला पंडितांनी आवाहन केलं.

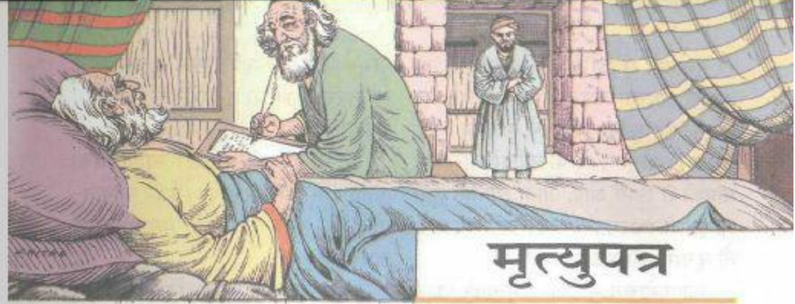
एकाखेरीज सगळ्या श्रोत्यांनी हात वर केले. तो एक म्हातारा शेतकरी होता. पंडिताने त्याच्याकडे निरखून पाहिले. पण तो शेतकरी निश्चित मनाने बसला होता. तेव्हां पंडितांनी जरा कठोर शब्दांत सांगितलं. "इच्छांचे गुलाम होणं ही फारच सोपी गोष्ट आहे. शारिरिक सुखांत गुंग होऊन जे परमेश्वराचे स्मरण करीत नाहीत, त्यांना नरकप्राप्ती ही ठरलेली आहे. हे सारं त्यांच्या कर्माचं फळ आहे. यमदूत येऊन त्यांना नरकांत घेऊन जातील, आणि त्यांना अनेक तऱ्हेच्या यमयातना भोगाव्या लागतील. अशा घोर नरकांत कुणाला तरी जावंसं वाटेल कां? कधीही नाही; कुणालाही तसं वाटणार नाही! तरीदेखील कुणाला तशी इच्छा असेलच तर त्यांनी आपला हात वर करावा." त्या म्हाताऱ्या शेतकऱ्याकडे रोखून बघत पंडित बोलत होते.

हजर असलेल्या श्रोत्यांपैकी कुणीही हात वर केला नाही. त्या शेतकऱ्याने या वेळेलाही हात वर उचलला नाही. पंडितांनी डोळे रोखून त्याला विचारलं, "अहो, तुम्हाला जायचंय तरी कुठे? मी जेव्हां विचारलं की तुम्हाला स्वर्गांत जायचंय कां, तेव्हां तुम्ही हात वरती उचलला नाहीत. आणि जेव्हां नरकांत जायची इच्छा आहे कां, हे विचारलं, तेव्हांही तुम्ही हात वर केला नाहीत! काय?"

म्हातारा शेतकरी खोकत खोकत बोलूं लागला, "आत्ता मला कुठेंच जायची इच्छा नाही, माझी छोटी नात आत्ता कुठें बोलायला लागली आहे. एखादी साळुंकी बोलावी ना, तशी गोड बोलते बघा! वा, त्या बोलण्यांत किती आनंद आहे. आणि माझी पांढरी गाय आता गाभण आहे. पशुवैद्याने सांगितलंय की यावेळीं तिला नक्की खोंड होईल. म्हणून आत्ता तर मला अगोदर त्याचीच वाट पाहायचीच."

– महेश

मृत्युपत्र

जेरुसलेम नगरांत एक प्रसिद्ध व्यापारी होता. त्याला एकच मुलगा होता. व्यापारी दूर देशांत जाऊन व्यापार करीत असे. म्हणून त्याचा मुलगा घरी राहून शिक्षण घेत होता. व्यापारी जेव्हां परदेशीं जाई तेव्हां त्याच्याबरोबर त्याचा एक गुलाम जात असे.

एकदा व्यापारी दूरच्या एका देशांत गेला होता, तेव्हां तो अचानक आजारी पडला. त्याचा आजार बरा होण्याचे कांही चिन्ह दिसेना. आपला मृत्यू जवळ आला आहे हे जेव्हां व्यापाऱ्याला समजून चुकलं तेव्हां व्यापाऱ्याला आपल्या मुलाच्या भविष्याबद्दल फारच काळजी वाटूं लागली. कारण मुलगा अजून लहान होता.

जर व्यापाऱ्याने आपली सारी संपत्ती आपल्या मुलाच्या नांवाने लिहून ठेवली असती तर गुलामाने ती सारी हडप केली असती व मुलगा अनाथ झाला असता. हे होऊं नये म्हणून आपले मृत्युपत्र कशा प्रकारें लिहावे हा महत्वाचा मुद्दा होता. याबद्दल बराच विचार करुन शेवटी व्यापाऱ्याने एक निर्णय ठरवला.

आपले मृत्यूपत्र लिहीण्यासाठीं त्याने एका लेखकाला बोलावण्यासाठीं गुलामाला शहरांत पाठवले. याबाबतींत माहीतगार असलेल्या एका लेखकाने व्यापाऱ्याने सांगितल्याप्रमाणें त्याचे मृत्युपत्र लिहून तयार केले. त्या मृत्युपत्रानुसार व्यापाऱ्याने आपली सारी संपत्ती गुलामाच्या नांवे लिहीली, व त्यांत एक कलम घातले की व्यापाऱ्याच्या मुलाने वडिलांच्या संपत्तीमधून कोणतीही एक गोष्ट मागून घ्यावी. या विचित्र मृत्युपत्राचा हा सारांश होता.

लौकरच त्या आजारांत व्यापाऱ्याचे निधन झाले. गुलाम त्याचे मृत्युपत्र घेऊन जेरुसलेमला परत आला. मृत्युपत्रानुसार त्याने साऱ्या संपत्तीवर आपली मालकी जाहीर केली.

आपल्या वडिलांच्या मृत्यूची बातमी जेव्हां मुलाला कळली, तेव्हां त्याने सारी संपत्ती आपल्या स्वाधीन करण्यास गुलामाला सांगितले.

एक ज्यू लोक कथा

गुलामाने संपत्ती घ्यायचे नाकारले आणि मुलाला त्याच्या वडिलांचे मृत्यूपत्र दाखवून म्हटले, "हे तुझ्या वडिलांचे मृत्यूपत्र आहे. त्यांच्या इच्छेनुसार त्यांची सारी संपत्ती माझ्या मालकीची झाली आहे. आता त्यांतली तुला जी एखादी गोष्ट स्वतःसाठी हवी असेल ती सांग. ती तू पसंत करुन घेऊं शकतोस."

व्यापाऱ्याच्या मुलाला ते मृत्यूपत्र पाहून आश्चर्य वाटले काय करावे ते त्याला समजेना. शेवटी तो आपल्या वडलांच्या एका मित्राला भेटायला गेला आणि त्याने त्यांचा सल्ला मागितला. ते वृद्ध गृहस्थ अतिशय बुद्धिमान आणि व्यवहारकुशल होता. त्याने मुलाचे बोलणें लक्षपूर्वक ऐकले व तो म्हणाला, "बेटा, तूं काळजी करुं नकोस. यांत तुझं कांहीही नुकसान होणार नाही. तुझ्या वडलांनी असे मृत्युपत्र लिहून तुझ्यावर मोठा उपकार केलेला आहे. उद्यां तू न्यायालयांत ये. गुलामाला सांग की ते मृत्यूपत्र घेऊन न्यायाधिशाकडे ये. तिथें मी जे सांगेन त्याप्रमाणें जर तू केलंस तर तुझं भलंच होईल."

दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं व्यापाऱ्याचा मुलगा व तो गुलाम, ते मृत्यूपत्र घेऊन न्यायालयांत गेले. न्यायाधीशासमोर मृत्युपत्र पुन्हां वाचले गेले.

न्यायाधीशाने मुलाला विचारले, "तूं मृत्यूपत्र वाचलेलं आत्ता ऐकलं आहेसच! आता तुझ्या पित्याच्या संपत्तीमधून तुला काय हवंय?" या प्रश्नाचे उत्तर त्या वृद्ध गृहस्थाने मुलाला अगोदरच सांगून ठेवले होते. व्यापाऱ्याच्या मुलाने आपल्या वडलांच्या गुलामाकडे बोट दाखवून म्हटले, "मला हा गुलाम हवा आहे." न्यायाधीशाने गुलामाला व्यापाऱ्याच्या मुलाच्या स्वाधीन केलं. अशा तऱ्हेने व्यापाऱ्याने गुलामाच्या नांवाने लिहीलेली सारी संपत्ती त्याच्या मुलाच्या हातांत आली.

भारताची ओळख

प्रश्नावली

५ जून या जागतिक पर्यावरण दिनाच्या स्मृती निमित्त या महिन्याची प्रश्नावली भारताचा निसर्ग, भूगोल व पर्यावरण यावर आधारित आहे. तुमची माहिती किती अद्ययावत आहे याचा पडताळा घ्या.

१. भारतातील सगळ्यांत जास्त लांबीची नदी कोणती?
२. कोणती नदी पूर्वी 'वितस्ता' नांवाने प्रसिद्ध होती?
३. भारतातील सर्वात उंच पर्वताचे नांव 'गॉडविन् ऑस्टिन' हे आहे. गिर्यारोहक त्याला दुसऱ्या कुठल्या नांवाने ओळखतात?
४. भारतातील दुय्यम क्रमांकाचे उंच शिखर कोणते?
५. राष्ट्रीय वन योजनेप्रमाणे जमिनीच्या कांही टक्के भागावर किमानपक्षी अमूक टक्के जंगल असले पाहिजे. ही टक्केवारी किती आहे?
६. कुठल्या राज्यांत सर्वांत कमी जंगल आहे?
७. 'प्रोजेक्ट टायगर' केव्हां सुरुं झाला?
८. 'नलसरोवर' कुठे आहे? तेथे तुम्ही काय पाहूं शकता?
९. कोळसा खाणकाम भारतांत केव्हां सुरु झाले? कोठे?
१०. कोळसा उत्पादनांत जगांत भारत कितव्या क्रमांकावर आहे?
११. कोठल्या खनिजाचा जगांतील सर्वात मोठा सांठा भारतात आहे?
१२. 'नैसर्गिक इतिहास संग्रहालय' कोठे आहे?
१३. 'अरवली पर्वत रांग' कुठल्या राज्यांत आहे?
१४. कुठल्या नदीवर 'हिराकुड प्रकल्प' बांधला आहे?
१५. म्हैसूर मधील कोलारच्या सोन्याच्या खाणी लवकरच बंद होणार, अशी नुकतीच बातमी आली होती. तेथे प्रथम खाणकाम केव्हां सुरु झाले?

(उत्तरें पुढील अंकी)

मे मधील प्रश्नावलीची उत्तरे

१. सी.एफ्.ॲन्ड्रूज
२. डॉ. ॲनी बेझंट. त्या थिऑसॉफिकल सोसायटीच्या अध्यक्ष होत्या.
३. सर विल्यम जोन्स्, कालिदासाच्या 'शाकुन्तला'चे इंग्रजीत भाषांतर करणारे ते पहिले गृहस्थ होते.
४. 'ला मार्तिनियेर'
५. 'मॅडलिन स्लेड'ने 'मीरा बेन' असे नांव घेतले.
६. 'मदर टेरेसा.'